

NOVEMBER 1947
Redactie "DE SCHALMEI"

2^e JAARGANG — N° 6

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

Zalig Kerstfeest!

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

Orgelbouwer

HERSELT (Prov. Antw.)

Stemmen -- Herstellen -- Ombouwen

ELECTRISCHE VENTILATOREN

KERK- EN SALONORGELS

volgens electrisch, pneumatisch en mechanisch stelsel

ORGELS

HARMONIUMS

Jules ANNEESSENS - TANGHE en Zoon

ORGELBOUWERS

LEVERAAR VAN ZIJNE HEILIGHEID DEN PAUS

Huis gesticht in 1832

MEENEN (W.-VI.)

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL. : 177.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: 150,— fr.
Steunabonnement: 300,— fr.

Aandacht! Voor meer eenheid :
alle correspondentie te sturen
naar Redactie en Beheer.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

Laat U niet beetnemen!...

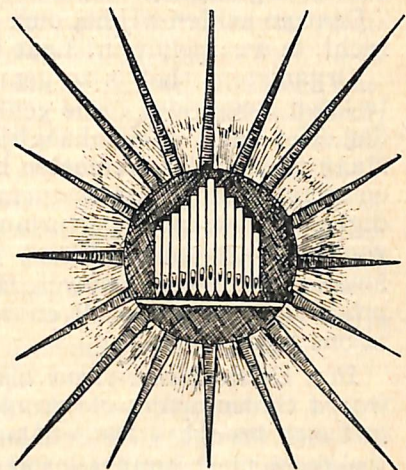
U kunt het lezen op haast elke bladzijde van onze kranten, het raast U voorbij op elke locomotief, de stations zijn er mede behangen ofte gestoffeerd, het komt uit auto's en vliegtuigen over ons gewaaid : « laat U niet beetnemen! »... De naastenliefde viert zich bot; de mensen verwittigen mekaar op de straat en wij lopen wantrouwig en voorzichtig rond te loeren... opdat niemand ons zou beetnemen.

Het is schoon dat de mensen mekaar, belangloos, op dit zeer actueel gevaar wijzen, en, het wordt zo algemeen en zo dringend gedaan dat het practisch haast niet meer mogelijk is dat iemand ons nog beetnemen kan.

Waarom zouden wij daarin afzijdig blijven?

Die gelegenheid doet zich nu bijzonder goed voor bij het sluiten van de tweede jaargang van ons duurbaar tijdschrift « De Schalmey ».

Er is reeds een stuk weg afgelegd waarvan velen ons de grote lasten en gevaren voorspiegelden. (Toen kenden wij nog niet de spreuk van het « beetnemen ».) Was er toen niet een zeer eminente persoonlijkheid die zich niet met ons werk wou inlaten omdat er nooit een derde nummer van ons tijdschrift zou verschijnen? Was er toen geen correspondent die zich als abonnent aangaf « voor de duur van des Schalmey's bestaan »? woorden waarvan de galgenhumor ons niet ontging!

Doch wij zegden in onszelf : « laat u niet beetnemen! Laat hen praten! en... wij vorderden gestadig.

Het is verbazend welk een volheid van gebeuren die korte tijdsspanne die wij nu uitstappen inhoudt. Onze dagelijkse omgang en correspondentie met organisten, orgelbouwers, orgelcomponisten, organologen en eenvoudige orgelvrienden, laat ons toe in de orgelbeweging van de Nederlanden te lezen als in een open boek. Het is niet zo, dat wij daardoor hebben geleerd knapper te spelen, dat wij daardoor bekwaam werden een orgel te bouwen, een compositie neer te schrijven. Doch dit ononderbroken contact heeft ons het goede en het kwade,

het gezonde en het ongezonde in die beweging, in die kunst, tastbaarder voorgehouden.

Het is ons in groter mate mogelijk geworden uit die chaos van feiten en toestanden het essentiële te vissen. Het heeft onze geest kritisch-scherp gevormd.

Daarom hebben wij in de voorbije dagen met onbevange — doch steeds beheerste en begrippe vrijmoedigheid, personen en kwesties behandeld in het licht van de algemene orgelkunst. Daardoor voelden enkelen zich onbehaaglijk gestemd —, anderen begrepen ons volkomen en dankten.

Wij sluiten de tweede jaargang af!

Er is geen reden tot klagen. Wij hebben integendeel meerdere bewijzen hiervan, dat stil aan een massa organisten hun isolatiepolitiek tegenover ons werk opgeven en zich geestdriftig aansluiten. Het contact groeit, verstevigt!

Wij staan aan de aanvang van de derde Jaargang... Wat zullen we doen? Er zijn weer vele tekenen die met onloochenbare nauwkeurigheid aantonen dat dit jaar **de inzet zal zijn van een uiterst belangrijke periode** in meerdere factoren van de orgelkunst!

Daarom achten wij het onze plicht en ons goed recht, te waarschuwen: Laat U niet beetnemen!

Organisten : het is zo gemakkelijk uw ambt te laten wegglijden in de eentonigheid van elke dag. Het geeft zo'n behaaglijk gevoel alleen te staan en zich niet te moeten bezeren aan arbeid en strijd. Laat u niet beetnemen door kleinmoedigheid. Frist uw repertorium op. Draagt zorg voor uw instrument. Weest voorzichtig in de keuze van een orgelbouwer. Het is alles van kapitaal belang voor uzelf en voor de orgelkunst in ons land.

In « De Schalmei », uw blad, zult u een antwoord vinden op de vele problemen die uw ambt met zich brengt. « De Schalmei » zal zich in de toekomst meer aanpassen aan uw organistieke bedrijvigheid volgens de jaarkring.

Er zal nog meer aandacht geschonken worden aan het orgelspel, zonder daarom het orgel zelf te veronachtzamen. Werkt mede met « De Schalmei » door uw propaganda en door het persoonlijk contact met de redactie. Stuurt ons alle mogelijke inlichtingen over uw orgel. Verzoekt ons om inlichtingen in verband met uw werk. Wij zullen niet aarzelen daarop steeds naar best vermogen te antwoorden.

Kunnen wij dit met het nodige gezag doen?

Laat u niet beetnemen :

Orgelbouwers : het is zeer normaal dat u wellicht in uw werk meer becritiseerd wordt dan wie ook in de orgelbeweging. Uw werk is niet zo vluchtig als dat van een organist; het staat er, blootgesteld aan plaatselijke omstandighe-

den, aan atmosferische veranderingen, aan goed of slecht onderhoud e.z.m. Uw naam staat er in ieder geval op te prijken! Wij wensen een orgelbouwer die zich steeds inspant om degelijk werk voort te brengen te steunen, wij doen dit ten andere reeds jaren. Doch wij zullen hen die van de « edele conste » geen benul hebben en er toch hun dagen mede trachten te vullen, uit alle macht de voet dwars zetten.

Wanneer een gewoon timmerman zich plots als orgelbouwer uitgeeft kunnen wij niet anders dan even plots zijn boosheden aan de kaak stellen. De orgelbouwers weten dat wij naast hen staan, dat is niet steeds en niet alleen omdat er onder hen veel sympathieke mensen zijn, doch vooral omwille van de beweging. Er kan nog zo ontzettend veel gedaan worden.

En laat ons nog dit zeggen : het is zeer jammer dat het orgelbouwersgild met niet meer kranigheid van wal steekt.

Dat allen zich goed bedenken vooraleer veel verloren is!

Raadgevingen, critiek, standpunten te geven en in te nemen, zouden wij niet steeds alleen op eigen verantwoordelijkheid durven doen.

Daarom staan specialisten aan onze zijde met hun sympathie en hulpvaardigheid die zij reeds in meerdere gevallen bewezen. Enkele namen publiceren wij, andere behouden voorlopig hun incognito.

De Weled. Heren Ch. Hens, Flor Vander Mueren, Staf Nees, A. Cornelis, Lode Joos, Jean Collot, Dr. G. De Becker, Marius Monnikendam, Piet Visser, Dr. A. M. Vente, G. van Ravenzwaaij.

Met deze organisatie, met onze schitterende pleiade medewerkers die voor het komende jaar sterk aangegroeid is, stappen wij met open oog, geestdriftig en vol vertrouwen over de knoop die deze jaren bindt.

Wij rekenen vast op onze trouwe abonneuten, niet zozeer om die trouw, doch veeleer — want wij twijfelen daar niet aan! — opdat ieder van hen een ijverig propagandist zou worden, overtuigd van de noodzakelijkheid en het heerlijke van onze beweging!

Ook technisch zal « De Schalmei » een hele stap verder staan.

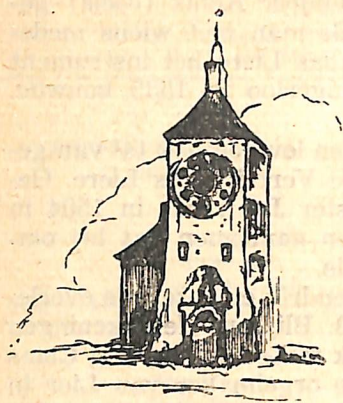
Over korte tijd zal de postbode zich bij u allen aanmelden. Verwittig uw familie bij uw mogelijke afwezigheid dat zij de kleine abonnementsprijs in uw plaats storten. Hartelijke dank en groeten aan allen!

Namens de Redactieraad :

Edgar D'HONT.

Luc JAGENEAU.

Berten DE KEYZER.

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

7. WIE IS MEESTER JAN VAN LIER?

Vraagstukken bij de identificatie van een orgelbouwer

Het zal straks twee jaar geleden zijn dat Dr. Vente een eerste artikel met betrekking tot het archiefonderzoek naar figuren uit Vlaanderens orgelhistorie, instuurde, en wel met de populair geworden gestalte van Meester Jan Van Lier. De reactie op dit soort artikels was zeer verscheiden in dit land, waarin slechts een paar figuren, als Professor vander Mueren en Dom Jozef Kreps, deze studie hadden toegepast. Zelfs in onze meest nabije middens bestond daarvoor weinig belangstelling.

Deze tweetal jaren zijn echter voldoende geweest om vele vooroordelen dienaangaande uit de weg te ruimen, in zoverre, dat de meeste lezers zich nu met spanning gaan afvragen: « wanneer zal iemand iets meer vinden over Jan Van Lier, over Langhedul en andere. » In dit opzicht heeft Dr. Vente ons steeds met grote bereidwilligheid bijgestaan. Aan hem danken wij de interesse voor de orgelkunst die in onze archieven te vinden is. Waar, in den beginne, weinig sympathie voor dit soort werk bestond kunnen wij nu uitpakken met een lijvig pak « ontdekkingen » door onze gewone organisten gedaan. Het is een resultaat dat vertrouwen geeft. Wij durven echter voor het volgend jaar het dubbel daarvan verwacht.... Er zijn nog veel kerken die over onbekende archieven beschikken, wie neemt dit resterend werk op zich? Wij bouwen aan de orgelgeschiedenis der Nederlanden! (De Redactie.)

In « De Schalmei » van Maart 1946 trachtte ik een denkbeeld te geven van de betekenis en van de omvang van Jan van Liers werken.

Ik gevoelde als een der lastigste euvelds, dat ik geen gegevens had uit de archieven van Lier, zodat het mij onmogelijk was iets mede te delen over het leven en het milieu van deze orgelmaker.

Een onderzoek van enkele dagen in het kerk- en in het stadsarchief van Lier mag zeker niet grondig genoemd worden. Toch bracht het reeds zoveel nieuwe gegevens aan de dag, dat het me verantwoord lijkt thans iets te schrijven over het **leven en de familie** van Jan van Lier.

Buiten Lier wordt onze meester vrijwel altijd genoemd: Mr. Jan van Lier (Jan Lier, Jan Lyere) of « de orgelmaker van Lier ». De mogelijkheid was dus niet uitgesloten, dat de familienaam van Jan niet « Van Lier » was, doch een geheel andere, hoewel hij zelf toch een quitantie voor de betaling van het orgel in de Abdij van Herkenrode met « Jan Lyere » ondertekent.

Bij het naslaan van de naamlijst van de Lierse magistratspersonen, vond ik van 1515 tot 1519 een Jan Liere als Ouderman van de Lakenhal. Het ambt van Ouderman van de Lakenhal was meestal een voorportaal voor het schepenambt; en inderdaad was er een « Jan Verrijt alias Liere » bijna zonder onderbreking van 1520 tot en met 1547 schepen van Lier.

De interessante probleemstelling werd nu na deze vondst: Is Jan Verrijt alias Liere dezelfde als de orgelmaker Jan van Lier? Het onderzoek was echter des te moeilijker, omdat er in het 16de eeuwse Lier ook een adellijke familie « Van Lier » woonde en er bovendien in de schepenprotocollen ook herhaaldelijk melding gemaakt wordt van een geslacht Van der Rijdt, soms ook Verrijdt of Verrijt geheten.

Ik ben tot de slotsom gekomen dat deze twee namen: Verrijt alias Liere en, van Lier, betrekking hebben op een en dezelfde persoon. Ik hoop met de hierna volgende argumenten het bewijs geleverd te hebben.

In de zeer belangrijke 18de eeuwse manuscripten van kanunnik Drijmans in het archief van St.-Gommaarskerk, welke gebaseerd zijn op allerlei archivalia die thans verdwenen zijn, las ik de volgende notities:

- a) Jan Lyer, orgelmaecker, is kerckmeester gemaect 28 December 1533.

- b) 1535, Jaspar de Witte et Joes de Lyra rectores fabricae (kerkm.).
- c) 1548, Febr. 17, obiit Mr. Joes de lira.
- d) 1545. Op de 20 Juli wirt het oxael en het sacramentshuys aengenomen te maken van franc. crieckaerts ende franc. mys. By advise van de heeren van het capittel, van mr. merten vervoort, jan lyer, reynier van couwenbergh, jan en rombout de coninck, nadat sy de wercken tot Loven en Mechelen geexamineert hadden en besonders dat van de kerck tot neckerspoel.

Uit de gegevens a, b en d blijkt dus overduidelijk, dat Jan van Lier kerkmeester was van de Lierse hoofdkerk. Dat zijn advies werd ingenomen bij de bouw van het oxaal ligt zeer voor de hand, daar hij als orgelmaker in de kerken van Leuven en Mechelen bekend was. Uit het kerkmeesterschap van Jan van Lier mag worden afgeleid, dat Jan tot de aanzienlijke poorters der stad behoorde. Uit gegeven c blijkt de sterfdatum en dit klopt met de archivalia uit andere plaatsen : na 1548 zijn er geen werken van de hand van Jan van Lier bekend. Maar dat Jan van Lier identiek is met Jan Verrijt alias Liere blijkt uit deze gegevens niet.

Het stadsarchief opende hier nieuwe aspecten; vooral de schepenregisters (scabinale protocollen) bieden waardevolle gegevens :

- a) Uit de acten van 17 Februarie 1512 en 21 Mei 1516 blijkt, dat Jan Verrijt Hendrikszoon eikenhout kocht te Emblem en te Kessel.
- b) Blijkens een acte van 23 Sept. 1513 kocht Jan Verrijt een wagen met drie paarden.
- c) Op 13 Aug. 1523 pachtte Jan Verrijt met Hendrik Coels en enige andere de tienden te Lachen.
- d) Op 2 Aug. 1546 luidt het: « Jan Verrydt die men hetende is Lyere onse medebroeder in scependoem ende Jaspar de Witte, beyde kerkmeesters van der kerke van Ste Gommaers in de voersz. stadt... »

Punt d levert natuurlijk het rechtstreeks bewijs dat « Jan Verrijt alias lyere » of « Jan Verryt die men hetende is Lyere » dezelfde is als Jan van Lier. Wellicht ten overvloede noemde ik echter ook nog de drie eerste notities. De aankopen van eikenhout zijn volkomen natuurlijk voor een orgelmaker: eikenhout is immers een der voornaamste grondstoffen. Bij het uitbreiden van Jan van Liers orgelmakerij — na bovenstaande mag ik spreken van Jan Verrijt alias Liere — en zijn stijgende reputatie, is het zeer begrijpelijk dat hij de beschikking moet hebben over behoorlijke transportmiddelen. Hij maakte de orgels in zijn Lierse werkplaats, vervoerde ze zelf naar de kerk en

stelde ze daar op. Hendrik Kools (coels) genoemd onder c, was de man met wiens medewerking Jan Verrijt alias Liere het instrument van de abdij van Tongerlo in 1535 bouwde. Hij was snijwerker.

De schepenprotocollen leveren ook tal van gegevens over de familie Verrijt alias Liere. Gezien het feit dat meester Jan reeds in 1504 in Gent werkte, mag men aannemen dat hij omstreeks 1475 geboren is.

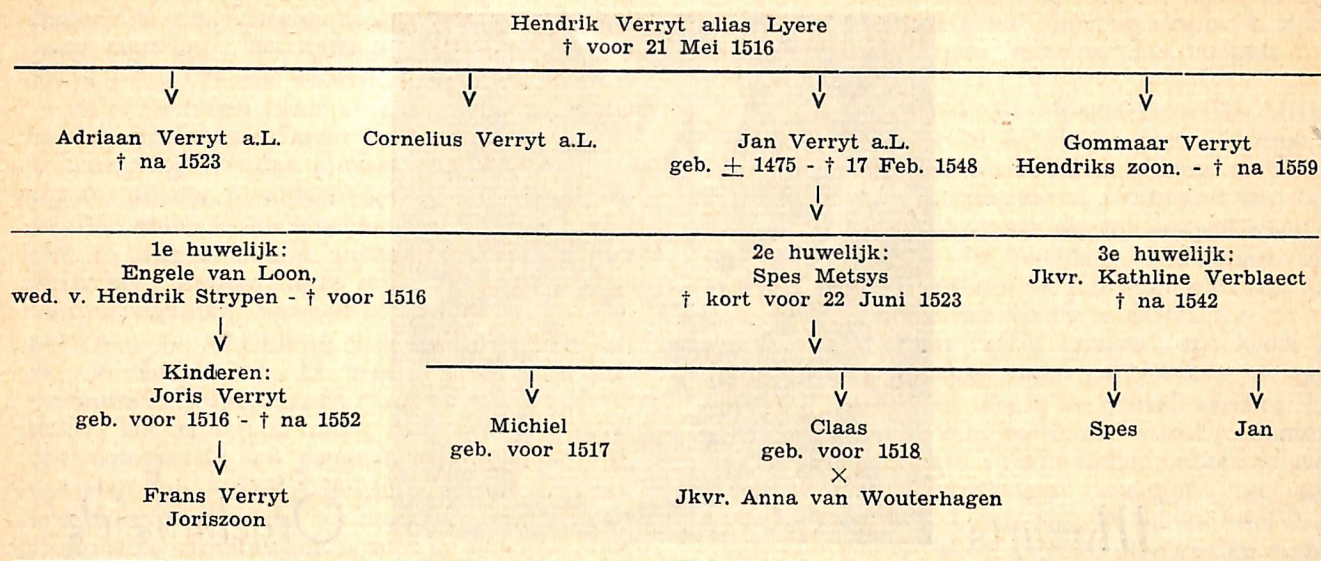
Zijn vader heette Hendrik en deze was overleden voor 21 Mei 1516. Blijkens de rekeningen van de Abdij van Park te Leuven ontving Claas van Lier, zoon van de orgelmaker van Lier in 1536 een som gelds in naam van zijn vader. Hij moet dus tenminste 18 jaar, waarschijnlijk zelfs ten minste 21 jaar geweest zijn. Op deze wijze is het mogelijk vast te stellen, dat het tweede huwelijk van Jan Verrijt alias Liere moet zijn gesloten voor 1516. Het is vrij zeker dat Claas ook orgelmaker was; in de jaren 1541 tot 1553 werkt in de Abdij van Coudenberg te Brussel ook regelmatig een orgelmaker Claes van Liere. De mogelijkheid lijkt mij niet uitgesloten dat Claes van Liere dezelfde is als de orgelmaker Claes de Smet, die in dezelfde jaren leefde en wiens zoon Aert de Smet omstreeks 1575 organist dezer abdij en ook orgelmaker van beroep was. Op grond van de in het Lierse stadsarchief gevonden schepenacten, meen ik, zij het met voorzichtigheid, een gedeeltelijke genealogie van dit geslacht als volgt samen te mogen stellen. (Cfr. volgende bladz.).

Dat Jan Verryt alias Liere een man van enige welstand was blijkt uit het feit dat hij verschillende huizen bezat: een aan de Markt en twee huizen op de hoek van « 't Kerckhoff ende een straetken, daer men na de minnbrugge gaet... comende achter aen de Nete. » Misschien kan men in Lier de ligging en plaats van de laatste twee huizen terugvinden.

Na het afsterven van zijn tweede vrouw, Spes Metsys, neemt Jan de verplichting op zich om zijn drie zoontjes « de soenkens » een goed ambacht te laten leren of ze tot hun 22ste jaar « ter schole te laeten gaen ». Een arm man zou onmogelijk een dergelijke last op zich kunnen nemen.

Het huiselijk leed bleef Jan niet gespaard ; twee maal was hij weduwnaar en hij had het kruis een gebrekkige zoon, Jan geheten, te moeten opvoeden, voor wien hij in 1542 een plaats inkocht in het klooster « van den derden orde van sinte franchiscus binnen der stadt van antwerpen... ten bogaerde gemeinlic geheeten... »

Het is mogelijk, om de werkljst van Jan van Lier, gepubliceerd in « De Schalmey », Maart '46, met nog enkele orgels uit te breiden. De redac-

teur van « De Schalmey », Berten De Keyzer, was zo gelukkig nog een werk van Jan Verryt alias Liere te vinden in Lede. In « De Schalmey » van Maart 1947 vindt men hiervan een verantwoording.

Zelf vond ik in « Kronyk van het Historisch Genootschap te Utrecht », 5e serie, 1868, bl. 363, dat Jan van Lier in 1541 te Axel (Zeeuws-Vlaanderen) arbeidde. De belangrijkste aanvulling verkreeg ik van de Eerw. Heer Jan Steppe te Leuven, die mij een contract tot de bouw van een nieuw orgel in de St. Quintenskerk te Leuven stuurde uit 1522. Volgens dit contract moest dit kleine orgel er als volgt uitzien:

« Een doeff voorstaend... (van 6 voeten), dat sal syn van fynen tinne.

Fleuten, luyend op drie voeten, op d'octave van den voorsten dove.

Een positie boven met eender octave ende mit eender quinte al utgaend' ende well ende sterck luyent

Dobbel cimbael, luyent nae den nieuwen aert

Ende registers sal men spelen al te samen ende d'een metten ander moet al perfect syn, hoe dat men treckt

Item dit werck zal aengaen in den slotel

van ef fa ut mit 3 octaven ende noch daer en boven alamire
Ende dit werck sal hebben 3 blaesbalgen... »

In modern Nederlands luidt deze dispositie:

Prestant 8' Fluit 4'

Mixtuur

Scherp II sterk

Aangehangen Pedaal. Klavieromvang van F-a2. 3 blaasbalgen.

Hoe belangrijk deze dispositie ook moge zijn, het is enigszins jammer, dat dit orgel van 1522-23 dateert. Immers uit diezelfde jaren kennen wij ook de disposities van de instrumenten te Meerhout (1519) en Herkenrode (1522). Een volledige beschrijving van een orgel uit de jaren na 1540 zal ons in staat stellen de ontwikkeling van Jan Verryt alias Liere's kunst na te gaan.

Dr. A. M. VENTE.

Van de voor dit artikel benutte archivalia noem ik als belangrijkste bronnen:

Lier, Kerkarchief, Manuscripten van Drijmans, deel II.
Lier, Stadsarchief. Registers van Scabinale Protocollen:
Reg. 18, Acten Nrs. 251, 321, 345, 1175, 1295, 1407, 1451.

Reg. 19, Acte Nr. 1698.

Reg. 20, Acten Nrs. 257, 313, 325, 926, 980, 1154.

Hoezeer Mozarts muziek wordt gewaardeerd, zijn orgelmuziek is geen repertoire der organisten. Niet ten onrechte, want Mozart heeft geen orgelmuziek geschreven, welke van gelijke waarde is als zijn andere composities.

Hij heeft een aantal kerksonaten voor orgel en instrumenten geschreven, die hoogstzelden worden uitgevoerd. In 1942 heeft de Nederlandse Mozartvereniging tijdens een uitvoering in de Grote Kerk te Naarden enige ten gehore doen brengen, zonder dat de toehoorders daardoor tot de overtuiging werden gebracht dat deze composities ten onrechte worden vergeten.

Toch had Mozart veel waardering voor het orgel, hetgeen overduidelijk blijkt uit de brief van 17 October 1777, welke hij uit Augsburg aan zijn vader schrijft. Hij heeft aldaar de instrumentenbouwer Joh. Andreas Stein — een Silbermann-leerling — ontmoet en vertelt op geestdriftige wijze van diens piano's. Ook de orgelbouw komt tijdens deze ontmoeting ter sprake en Mozart schrijft: « Als ich Hrn. Stein sagte, ich möchte gern auf seine Orgel spielen, denn die Orgel sei meine Passion, so verwunderte er sich gross und sagte: "Was? ein solcher Mann wie Sie, ein solcher grosser Clavierist will auf einem Instrument spielen, wo keine Douceur, keine Expression, keine Piano noch Forte statt findet, sondern immer gleich fortgeht,». — Mozart geeft daarop een wel zeer onomwonden antwoord: « Das hat alles nichts zu bedeuten; die Orgel ist doch in meinen Augen und Ohren der König aller Instrumenten. »

Dit is geen geringschattende uitspraak van de jonge, bijna 21 jarige Mozart en dat het orgel zijn bijzondere aandacht had, blijkt uit de reeds door hem in de in het begin van 1776 ge-

schreven orgelsonaten (KV. 241, 44 en 245). Voordien componeerde hij reeds werken met orgel, vooral vocale kerkmuziek en nadien zullen ook nog enige kerksonaten in 1780 van zijn hand verschijnen o.a. de Sonate KV. 336 en de orgelmis KV. 337.

Bij elkaar genomen is dit genre door een goed aantal werken vertegenwoordigd.

Het is goed, dat men hiervan kennis neemt, opdat men zich niet vergrijpe aan de arrangementen van Mozarts muziek, zoals fragmenten uit zijn Requiem, natuurlijk zijn Ave verum, langzame gedeelten uit zijn Clarinetkwintet of andere kamermuziekwerken.

Dan hebben de 15 Sonaten welke in Band XXIII van de « Gesamtausgabe seiner Werke » zijn gebundeld, toch allereerst de aandacht.

Dit ondanks het feit, dat Gotthold Frotscher in zijn « Geschichte des Orgelspiels und der Orgelkompositionen » opmerkt: « Dasz mit solchen Gelegenheitswerken nur ein schwacher Eindruck von Mozarts Orgelspiel erhalten ist, mag immerhin gesagt werden. »

Ik ben het met deze schrijver volmaakt eens, dat deze orgelmuziek van Mozart stellig niet tot de sterkste van zijn composities behoren. Ze zijn zonder enige pretentie, het orgel is niet meer dan orgel-continuo, ze hebben als vorm het klassieke model van expositie met twee contrasterende thema's, korte doorwerking en reprise, màar ze bieden toch altijd nog **muziek**.

Het is het gevaar van het organisten-ambt in zijn specialisatie, dat men de composities verre van zich werpt, indien ze niet precies overeenstemmen met de begrippen van de organist. Orgelmuziek moet bij voorkeur polyfoon zijn en geconstrueerd naar het karakter van

het instrument. Ik verheug mij nog iedere keer, indien ik deze beschouwing met overtuiging hoor bepleiten; we hebben het anders gekend en ik acht het een voorrecht dat het orgelspel in de erediensten meer en meer blijk geeft van zuivere inzichten. Doch, laten we waken voor overdrijving. Omdat Mozarts orgelmuziek weinig technische moeilijkheden geeft, mag ze niet worden onderschat. Evenals zijn andere werken eist ze alle muzikale ontvankelijkheid van de vertolker! Zonder deze muzikale levenskracht van de vertolker worden al de werken van Mozart een verschrikking, misschien juist omdat ze van Mozart zijn. De meest ervaren en gerenommeerde kunstenaars van het concertpodium zullen het zelden of nooit wagen met een Mozart-compositie een programma te openen omdat men dan — gelijk het in de kringen der uitvoerende musici heet — nog niet is ingespeeld.

Mozarts orgelmuziek is niet de sterkste, doch ze is nog altijd muziek in haar grote eenvoud. Ze biedt geen gelegenheid voor een brillante virtuositeit maar wel voor een innige speelvreugde, ook voor de organist, die geen concert-virtuoos is en misschien alleen voor zichzelf en enige vrienden en leerlingen in zijn onbetekend dorpskerkje speelt.

Na 1780 schreef Mozart geen orgelmuziek meer; hij gaat voorgoed naar Wenen, waar het grote muzikaleven hem wacht en waar hij wordt ondergedompeld in de intriges en in de nijpende zorgen van het dagelijks bestaan. Waar de kerk nog altijd zijn hart heeft, maar niet meer zijn sprankelende geestdrift om tot grootse scheppingen te stimuleren.

Het was een wonderlijk vreemde tijd en wij in de lage landen bij de zee, kunnen ons moeilijk indenken hoe het geestelijk leven is geweest in de zuidelijke landen van Europa.

De geestelijke normen van die tijd waren anders, de gehel tijd was van een ander formaat dan nu. Er was toen geen sprake van een confessionele bezinning, wel van een geestelijk leven, doch veel meer in humanistische zin.

We hebben hierop meermalen met een zekere geringschatting neergekeken; we zagen Mozarts muziek als een geniale gave in de ontwikkeling van die tijd, doch altijd toch nog van een niet te ontkennen licht- en luchthartigheid. In die tijd, meenden we, dat muziek vóór alles van diepzinnigheden moest doordrengd zijn, om werkelijk ware muziek te kunnen zijn.

Nu in onze tijd, met onze ernstige bezinning op ons geestelijk bestaan zowel in onze arbeid als in ons gehele leven, gaan we meer en meer beseffen, dat de zwaarwichtigheid de muziek de grootste schade berokkent, welke men zich kan denken.

Muziek moet de speelse zin hebben van het volkslied. Dat is geen oppervlakkigheid, doch dat is levensvreugde welke tot het hoogste loflied Gods leidt.

In 1944 vertoonde de Mozart-geleerde Alfred Einstein in Amerika zijn boek over «Mozart». In 1946 verscheen de 4e druk. Alfred Einstein is een groot geleerde, die in Duitsland van bijzondere betekenis voor de muziekwetenschap was en van wie we mochten verwachten, dat hij na zijn emigreren naar Amerika niet zou nalaten zijn publicaties voort te zetten.

Einstein is een rustig analyst; hij heeft in Amerika de tendenz naar psycho-analyse gezien, zoals die voor ons in de Amerikaanse films langzamerhand een obsessie wordt. Einstein heeft daarvan iets overgenomen, doch precies zo kritisch, zo overwogen objectief, dat zijn boek over Mozart een riguur tekent, ontstaan van alle romantische gepraat der vorige eeuw, zonder evenwel de zuivere romantiek te ontkennen.

Einstein gelooft in het leven, hij doet dit via Mozart, zou ik bijna durven zeggen. Omtrent zijn persoonlijk geestelijke visie, kan ik nog geen afgerond begrip krijgen, ook al begint hij zijn boek met een citaat uit Sören Kierkegaards werken.

Naar de geestelijke opvatting dient men dit boek met het nodige begrip en met rustige overweging te lezen. Het zit vol met begrippen, die ons ook in deze tijd zo ernstig bezig houden. Hij schrijft over Mozarts jeugd, zonder Leopold Mozart als vader te kleineren. Hij vertelt van Mozarts Katholicisme en diens broederschap der Loges; hij schroomt niet om Mozarts huwelijksleven onder de loupe te nemen, zonder de man in de goot der vunze kletspraatjes te trappen, zonder Constanze als vrouw te bekladden, doch oprecht de feiten naast elkaar leggend en dan nog slechts met de bedoeling om ons te doen leren wat daaruit is gegroeid voor Mozarts composities.

Zo snijdt hij vele onderwerpen aan en wordt ook Mozarts orgelmuziek behandeld. Hij geeft er niet meer waarde aan, dan ze is. Muziek als gebruiksmuziek geschreven om tijdens de mis te spelen tussen de lezing van het Epistel en van het Evangelie. Einstein merkt op dat er dan voor deze composities niet meer tijd beschikbaar is dan 2 à 3 minuten en dat wij deze Sonates moeten bezien «en miniature», waarvan de doorwerking slechts enkele maten is, doch die men naar behoefte kan herhalen.

Deze nuchtere opmerkingen doen Mozarts orgelmuziek in de juiste verhouding staan. In Mozarts tijd was de orgelmuziek haar glorieperiode voorbij, zoals trouwens de gehele mu-

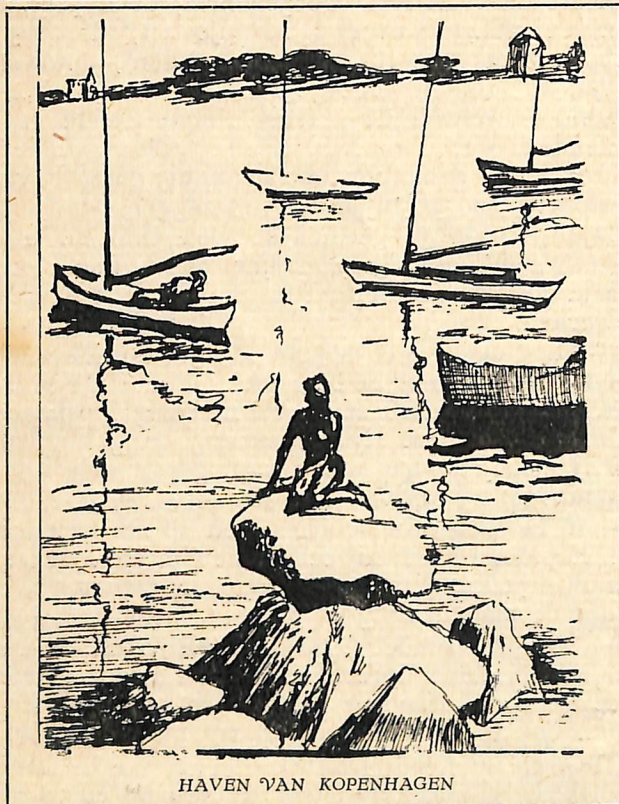
ziekbeoefening een volkomen ander aanzien had gekregen. Het is daarom geen reden ze met geringschatting voorbij te gaan; integendeel leert Mozart ons nog zoveel dat we hem rustig naast Bach en Palestrina kunnen plaatsen. Voor deze groten koesterde hij veel eerbied; ik ben ervan overtuigd, dat deze eerbied wederkerig zou zijn, indien Palestrina en Bach Mozarts mu-

ziek konden beschouwen.

We hopen nog wel eens gelegenheid te vinden om over het spel-element in de muziek te spreken, al was het slechts om er op te wijzen, dat dit de basis is van het polyfoon-orgelspel, doch dat wij ons daarop niet mogen beperken.

G. VAN RAVENZWAAIJ

denemarken

O ver hedendaagse orgels en hun bouwers

De ideeën van de nieuwe orgelbeweging vonden ook in Denemarken ingang, korte tijd nadat ze, in de jaren vlak na de eerste wereldoorlog, vaste vorm hadden gekregen. De pogingen, die gedaan werden om, in de orgelbouw, terug te keren naar het klankideaal der oude toonvolmaakte instrumenten, wonnen dra, ook in ons

land, meer en meer veld. Het was vooral de van ouds gekende firma Marcussen en Zoon van Aabenrade, die nu, sinds het terugkeren van Sleeswijk in 1920, opnieuw burgerrecht gekregen had in Denemarken, die de nieuwe ideeën overnam. Dit traditievool bedrijf, dat tegenwoordig bestuurd wordt door een achterkleinkind van de stichter: Sybrand Zachariassen en door zijn collega Paul-Gerhard Andersen, leverde reeds heel wat orgels zowel voor binnen- als voor buitenland, die meestal het klassieke orgeltype benaderen. De firma beoogt, voor elk speciaal geval, een eigen doeltreffende versmelting te bekomen der verschillende bestanddelen, zoals dispositie, mensuratie, intonatie, indeling en bouw, om tot een werk te komen van hoog akoustische gehalte, en karakteristieke klankkleur, die als dusdanig volmaakt samenwerken tot een harmonisch geheel. Zelfs de orgelfacade maken zij dienstbaar aan deze harmonie en trachten er de uitdrukking van hun klanken in te leggen.

Het orgel van de St.-Niklaaskerk te Kopenhagen is een uitnemende prestatie, gedeeltelijk beïnvloed door de romantiek, al is deze invloed dan nog op het achterplan gehouden. Zoals het barokorgel heeft het ook sleepladen, en een gemekaniseerd regeerwerk en registratie. Daarbij komt een uiterst toonrijke dispositie.

(Het barokorgel is dat soort van orgel dat alle mogelijkheden uitbaat en ze samensmelt tot een organisch geheel. In verhouding tot andere orgeltypen ligt juist daarin het karakteristieke van het zuivere barokorgel (denk aan de vulspelen). Na deze zuivere baroktijd heeft de orgelbouwer stilaan de meest waardevolle mogelijkheden over boord gegooit, en daardoor uiteindelijk aangestuurd op specialisatie. De echte barok bezat 'n grote aanpassingsmogelijkheid, die elke ruimte kon bevredigen, vanaf de kleinste kamer tot de grootste kathedraal.)

Met het juist geplaatste orgel in de kerk te Jaegersborg (bij Kopenhagen) is men verder de ingeslagen weg opgegaan, — met betrekking tot het St.-Niklaas-orgel, — en heeft men, al-

thans gedeeltelijk, iets heel nieuws bekomen.

In Jaegersborg treft men de volgende dispositie :

I. HOVEDVAERK (Hoofdwerk) :

1. Principal 8,	5. Nasat 2 2/3,
2. Rörflöjte 8,	6. Oktav 2,
3. Oktav 4,	7. Mixtur 4 r.,
4. Gedaktflöjte 4,	8. Trompet 8.

II. RYG-POSITIV (Rück-positiv) :

1. Gedakt 8,	4. Quintaton 2,
2. Principal 4,	5. Scharff 2 r.,
3. Rörflöjte 4,	6. Krumhorn 8.

III. BRYSTVAERK (Borstwerk-Reciet) :

1. Gedakt 8,	4. Nasat 1 1/3,
2. Spidsgedakt 4,	5. Cymbel,
3. Principal 2,	6. Ranket 16.

IV. PEDAL :

1. Subbas 16,	4. Fagot 16,
2. Principal 8,	5. Regal 4.
3. Gedakt 8,	

Marcussen Orglet 1 Jægersborg Kirke.

De beweging, terug naar het zuiver barok-orgel, heeft, lijk redacteur Niels Friis ergens schrijft, hier ook, zowel als in het buitenland, tegenstrevers ontmoet, die als voornaamste argument aanbrengen dat men op klassieke instrumenten geen bevredigende resultaten kan bereiken voor het uitvoeren van moderne orgelmusiek.

Zo heeft men dan getracht het oude met het nieuwe te verzoenen, door een zeker middensoort-orgeltype te scheppen, waarin klassieke stemmen zijde aan zijde zingen met het beste wat de nieuwere tijd heeft voortgebracht. Volgens dat type heeft de firma Th. Frobenius en Cie de bizonderste instrumenten gebouwd.

Tussen de werken die Frobenius, bijgestaan door zijn zoon civil-ingenieur Walther Frobe-

nus, in de laatste jaren heeft uitgevoerd in Denemarken, moet vooreerst het orgel genoemd van de Christianskerk in Lyngby (voorstad van Kopenhagen).

Voor de bouw van dit orgel heeft men nochtans meer aandacht geschonken aan de principes die ten grondslag liggen aan de Deense orgelbouwkunde van de nieuwe tijd, zodat dit orgel meer het karakter draagt.

Dezelfde firma heeft ook de orgels omgebouwd van de kathedralen te Kopenhagen (O. L. Vr.-kerk), Roskilde, en Aarhus. Op de laatste twee genoemde plaatsen vond men een be-
duidend deel oud materiaal, dat met goed gevolg samen met het nieuwe kon verbouwd worden. Als voorbeeld van zo een middensoortorgel geef ik hier de dispositie van het orgel der bisschoppelijke kerk te Aarhus, dat met zijn 88 stemmen, verdeeld over vier manualen en pedaal, het grootste is van Denemarken. Het ziet er uit als volgt :

I. MANUAL :

1. Bordun 16,	7. Oktav 4,	13. Cymbel 4 r.,
2. Principal 16,	8. Spidsflöjte 4,	14. Cornet 5 r.,
3. Principal 8,	9. Quint 5 1/3,	15. Bombarde 16,
4. Principalflöjte 8,	10. Quint 2 2/3,	16. Trompet 8.
5. Bordun 8,	11. Oktav 2,	
6. Gamba 8,	12. Mixtur 4 r.,	

II. MANUAL :

1. Rörflöjte 16,	7. Principal 4,	13. Sinflöjte 1,
2. Principal 8,	8. Gedaktflöjte 4,	14. Dulcian 16,
3. Fugara 8,	9. Quint 2 2/3,	15. Krumhorn 8,
4. Salicional 8,	10. Flöjte 2,	16. Shalmey 4.
5. Spidsflöjte 8,	11. Terz 1 3/5,	
6. Rörflöjte 8,	12. Larigot 1 1/3,	

III. MANUAL :

1. Bordun 16,	7. Flute harmonique 8,	11. Sesquialter 2 r.,
2. Principal 8,	8. Oktav 4,	12. Oktavin 2,
3. Vox retusa 8,	9. Flûte traversière 4,	13. Fagot 16,
4. Nathron 8,	10. Flûte traversière 4,	14. Fagot-obo 8,
5. Violoncel,	11. Plein jeu 5 r.,	15. Trompet 8,
6. Vox celeste 8,	12. Clarion 4.	

IV. MANUAL :

1. Violinprincipal 8,	7. Flöjte 4,	13. Zimbelflöjte 1/2,
2. Tectus 8,	8. Mixtur 4 r.,	14. Tertz-cimbel 3 r.,
3. Quintaton 8,	9. Nazardquint 2 2/3,	15. Tertz-cimbel 3 r.,
4. Harmonica 8,	10. Principal 2,	16. Engelsk horn, 8,
5. Undamaris 8,	11. Tertz 1 3/5,	17. Vox humana 8,
6. Fugara 4,	12. Kleinflöjte 1,	18. Regal 4.

PEDAL :

1. Subbas 32,	9. Flöjte 8,	17. Contra Bombarde 32,
2. Subbas 16,	10. Oktav 4,	18. Bassun 16,
3. Gedaktbas 16,	11. Flöjte 4,	19. Fagot 16,
4. Principal 16,	12. Flöjte 2,	20. Trompet 8,
5. Violon 16,	13. Quint 10 2/3,	21. Dulcian 8,
6. Principal 8,	14. Quint 5 1/3,	22. Bassethorn 8,
7. Violoncel 8,	15. Tertz 3 1/5,	23. Corno 4.
8. Bordun 8,	16. Mixtur 5-6 r.,	

In Jutland werkten ook de twee orgelmakers, die in deze eeuw de enige geweest zijn die ook

organisten waren, nl. M. Sörensen, die jaren lang zijn firma had te Horsens, maar nu organist is aan de Verlosserskerk in dezelfde stad, en P. S. Ring-Keller, die in 1905 het orgel bouwde voor de kerk te Varde, en later orgelconsulent werd in de orgelfirma te Aarhus. Ring-Keller heeft zijn belangstelling voor de techniek behouden, en heeft nu al jaren gewerkt als orgelconsulent voor het cultusministerie. In dat ambt heeft hij een niet te onderschatten invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van de orgelbouw hier ten lande, gedurende de laatste tijden. In verband daarmee moet hier ook vermeld, de orgelconsulent Emilius Bangert, die namelijk de theorieën van Albert Schweitzer voorstaat.

(Ring-Keller is organist aan de Verlosserskerk te Kopenhagen, en is tevens onze beste Kampanaloog.)

De firma Starup is begonnen met de bouw van het nieuwe orgel in het koninklijk theater te Kopenhagen.

Het hier gegeven overzicht schetst in grote lijnen, — maar dan ook maar in het kort, — een beeld van de hedendaagse orgelbouw in Denemarken. Het orgel, dat naar buitenuit gewoonlijk een even belangrijk deel is van het kerkmeubilair als het altaar, heeft de eeuwen door met zijn klankenweelde het kader geschaapt rond de godsdienstoefeningen der Deense kerk, en dat alleen zou al moeten volstaan om er zich zo intens mee bezig te houden als met gelijk welk ander kunstwerk in de kerk.

Leonora GYLLER,
Vejle, Denemarken.

De Begeleiding van het Gregoriaans

'n Nieuwe, oude Methode

Het ligt in een duister verleden wanneer in onze kerken de stijlloze gewoonte is binnengeslopen, om met een soort orgeldreun de pure, zelfstandige melodie uit het tijdvak van de heilige Gregorius te « ondersteunen ».

De gedachte heeft sinds een paar eeuwen post gevat, dat de zangerschare onzer kerkkoren niet bij machte zou zijn, de simpele of meer ingewikkelde melodie onzer liturgische muziek bij uitnemendheid, het aldus genaamde « Gregoriaans », alleen met hun stemmiddelen tot klinken te brengen.

Dit alleen is een misvatting, die tot iets van een categorisch imperatief is vergroeid, omdat een groot deel dezer muziek zó eenvoudig is, dat ze niet alleen door ervaren zangers op kerkkoren, maar ook gewoonweg door minderjarige kinderen in den huiselijken kring geneuried of gezongen kan worden.

Het is zelfs onze overtuiging, dat de onbedorven — niet door film of radio verwrongen — smaak van kinderen bij voorkeur zich tot deze manier van zingen wendt, en indien deze mening waarheid bevat, dan is daarmee de onhoudbaarheid bewezen van de mening, als zou het orgel en de codex van begeleidingsformules in later tijd uitgevonden, onmisbaar zijn.

Let wel, gij allen die minstens éénmaal per

week U confronteert met deze zang gedurende het H. Misoffer, gij allen die er rechtstreeks mee te maken hebt doordat gijzelf het uitvoerend orgaan moet zijn, let wel : deze zang is oud als de heirbanen die naar de Eeuwige Stad voeren. Deze muziek doorkruist heel de geschiedenis en voert terug naar de oudste bronnen onzer muzikale beschaving. Toen wist men noch van orgels en nog minder van « begeleiding ».

Deze zang rees vanuit de catacomben naar het daglicht der eerste eeuwen van bloei van het Christendom. En we herhalen : deze zang was éénstemmig, zonder een spoor van begeleidende stemmen.

Goed beschouwd is begeleiden dezer eenvoudige, strenge, hiëratische muziek even ridicul als het aankleden van Gothische beelden met een jeket, rok of hoge hoed, die de statiekleding van ons wereldje moeten verbeelden!

* * *

Het begeleiden van de Gregoriaanse zang is de ezelsbrug waarvan men zich thans bedient om de melodie « op de been » te houden.

In de praktijk blijkt deze manier van doen soms een zeker nut te hebben en als men er zich mee verzoent heeft — ofschoon alle aesthetische bezwaren onverzwakt gehandhaafd

blijven —, indien men het werkelijk niet zonder deze hulp stellen kan, dan doet het probleem zich voor **welke manier** het meest verkieslijk is, om dezen ouden zang via den orgelklank steun te verlenen. En hier gaan we weer terug naar den oorsprong van deze zang in tijden dat van meerstemmigheid, laat staan van « accoorden » nog geen sprake was.

Eénstemmigheid van volksliedachtig karakter was al wat men aanvankelijk in Europa kende. En indien er iets van meer-stemmigheid aan den horizon schemerde, dan waren het simpele kwarten en kwinten die eenvoudig parallel liepen met de melodiek.

Daarna eerst — in den kruistochtentijd — kwam er wat meer bewegingsvrijheid in het samengaan van melodieën, en nóg een paar eeuwen later de samenklanken waarop onze harmoniek is gebouwd.

Indien we dus een begeleidingsvorm moeten kiezen, is het vanzelfsprekend die welke het meest in stijl met de Gregoriaanse muziek overeen komt.

Tot nu toe echter moet nog een methode geschreven worden welke dit **G o t i s c h s t i j l p r i n c i p e** huldigt en het is in de zoeven verschenen **PRACTISCHE METHODE VOOR GREGORIAANSE BEGELEIDING**, door de grote organist van België : Flor Peeters (Uitg. H. Dessain, Mechelen en W. Bergmans te Tilburg) dat dit punt even ter sprake komt (1).

Want voor het overige betreedt de auteur platgetreden paden, weliswaar met méér kennis en smaak dan gewoonlijk, maar dan toch den bekenden weg.

Het is stellig zijn verdienste deze materie op zeer overzichtelijke wijze te hebben gerangschikt en het methodisch karakter rigoureuus te hebben toegepast. Men heeft hier inderdaad een handleiding die van begin tot eind gelijk een compositie is opgebouwd met doelbewuste zekerheid en aldus voor instituten zowel als voor den zelfstuderenden een goede leidraad vormt.

Temidden van de bestaande werken op dit gebied is Flor Peeters' methode de meest volledige, schoon niet de meest exacte.

Wat de volledigheid betreft : het is hier de bedoeling om het gehele Graduale in begeleiding uit te geven waarvoor, gelijk hier met enkele specimina het geval is, verschillende medewerkers zijn gekozen w.o. Mgr. v. Nuffel, J. Vijverman, Mar. de Jong, H. Durieux, S. Nees.

In het gemiddelde van de gevolgde methode zijn deze proeven zeer lofwaardig.

De exactheid dezer leerschool laat op sommige punten te wensen over :

1. Het in verband brengen dezer klassieke

(1) Zoeven verschenen : 2de uitgave. (N.v.d.R.)

toonsoorten, die rechtstreeks aan de oud-Griekse muziek zijn ontleend, met het gekunsteld systeem van majeur en mineur van onzen tijd werkt verwarrend, en het is begrijpelijk dat bij zulk een praemisse later verkeerde toepassingen ontstaan kunnen. Gelukkig blijven ze hier tot een minimum beperkt.

2. Het systeem van vierstemmige accoorden is minder verkieslijk dan driestemmigheid, juist om de door den auteur voorgestane « souplesse van begeleiding » te bevorderen.

3. De begeleidingsformules der z.g. derde modus, d.i. de Phrygische toonsoort verwisselen om onbegrijpelijke redenen de « tonale functies », zodat in de praktische toepassing een verwrongen beeld dezer toonsoort ontstaat (pag. 79 en 81).

De overige desiderata beperken zich tot de notatie welke ieder rhythmisch kenteken mist, den stijl welke soms wat al te Vlaams is afgestemd en de literatuuropgave waarin men de naam van een der allerbelangrijkste musicologen : Am. Gastoué mist.

Wellicht dat in een volgende druk met deze bezwaren kan worden rekening gehouden, aldus het « primus-inter-pares »-karakter bevoorrend!

Marius MONNIKENDAM.

DE HARMONIEK VAN HET GREGORIAANS

Onder deze hoofding publiceert Hendrik Andriessen in « Mensch en Melodie », naar aanleiding van een uittreksel uit « Handboek der Harmonieleer » van Ernest W. Mulder, enkele gegevens over zijn systeem van begeleiding van de Gregoriaanse zang. Naast het artikel van Marius Monnikendam zullen onze lezers zich daaraan interesseren. (R.) (1)

« Voor het harmoniseren van 't Gregoriaans komen alleen in aanmerking drieklanken die uit tonen van de modus bestaan; nooit septiemaccoorden. Quintparallelen zijn toegestaan; quartsext-accorden dienen vermeden te worden. De verminderde drieklank is slechts in sextligging toe te laten. De verbinding der accoorden is geen tonale cadensering maar een modale aanschakeling die in wezen onafhankelijk is van het rythme der melodieën. De slottoon der melodie is altijd bastoon der harmonie; alleen wanneer de slottoon Si is wordt de bastoon de onderquint. In het laatste accoord wordt de terts weggelaten. Hieruit blijkt dus dat ik overigens terts gebruik. (E. W. Mulder beweert in zijn boek dat H. Andriessen alleen de samenklank van grondtoon met quint gebruikt.) Deze regels betreffen alleen de driestemmige zetting. »

(1) Overgenomen uit « Mensch en Melodie », nummer 10, October 1947, bldz. 307. Moderne spelling is van ons. (N.v.d.R.)

X Kerk en Orgelbouwkunst

(In Memoriam deken van der Wiel)

Het Orgel der Sint-Jozefs-kerk te Haarlem

Het was een oude waarheid, die Paus Pius X z.g. in het wetboek der Kerkmuziek neerschreef, dat de Kerk altijd de vooruitgang der Kunsten erkend en begunstigd heeft. Bij de interpretatie van het woord « Kerk » stuiten we in de praktijk, naast de onvermijdelijke leer stevast op de mensen, die « de Kerk » vormen in Hoofd en Leden. Het zijn ten slotte mensen, die de vooruitgang moeten erkennen en begunstigen. Er wordt in artibus van de mensen die enige autoriteit, dus verantwoordelijkheid in de Kerk dragen, veel, onnoemelijk veel gevraagd, waar naar wij slechts met schroom — en, indien de omstandigheden het gedogen — met bewondering moeten opzien.

Waar het orgel als kerkelijk instrument ook onderworpen is aan de bepalingen van de pauselijke wetten, daar mag het ook delen in de erkenning en de begunstiging door de kerkelijke autoriteiten. Het is waar, er is een afzonderlijke eruditie nodig om zo in de geheimen van het orgel te zijn doorgedrongen, dat men erkennend en begunstigend de vernieuwingen kan schatten en ze indenken in den Eredienst van Gods Kerk, in de Liturgie. Maar het is er mede als met elk stuk schoonheid : ook deze gave Gods wordt in gepasten vorm geofferd op zijn altaar, die de Eredienst is, Rijpheid van geest en liefde tot den Eredienst brengen de verantwoordelijke mens tot die daden van erkenning en begunstiging, waarvan het Motu Proprio spreekt.

Zulk een man op een verantwoordelijke plaats was Dekan van der Wiel, zaliger gedachtenis. De snelle dood heeft hem belet de voltooiing te zien van een zijner laatste daden voor Gods Huis : de restauratie en uitbreiding van het orgel in zijn kerk te Haarlem. Dit betekende de erkenning en de begunstiging van de vooruitgang der Kunst metterdaad.

De oude bisschoppelijke, sinds het einde der vorige eeuw, dekanale kerk aan de Jansstraat, bezat in die dagen een orgel van pl.m. 24 registers op twee manualen en pedaal in een fraaie kast. In 1906 bouwde de Firma P. J. Adema & Zn in diezelfde kast een orgel van 29 registers, waarvan de windvoorziening werkte met elektrisch gedreven pompbalgen, welke in 1930 door

een moderne windmachine werden vervangen. De kleinzoon, Hubert Schreurs, opvolger in deze meer dan negentig jaar oude firma, heeft nu dit orgel gerestaureerd en uitgebreid. Het Adema-instrument was gebouwd op Franse grondslag en in pijpwerk en speeltafelbouw geïnspireerd op de school van Cavaillé-Coll. Over de invloed van deze Franse Meester in ons land hebben wij op het Gentse Orgelcongres van September j.l. een referaat gehouden, waarvan de conclusies de toenmalige Franse consul Charles Philbert als intermediair aanwezig. Deze vriend van den huize Cavaillé-Coll, bekwaam kenner van het orgel, een man beziel met een groot verantwoordelijkheidsgevoel tegenover den Eredienst, heeft én zijn kennis én zijn verantwoordelijkheid trachten over te dragen op de Nederlandse orgelbouwers. Het is mij uit de werken o.a. van Maarschalkerweerd en — meer nog — van de Adema's overtuigend gebleken, dat hij zijn voeten niet spoorloos op onzen Nederlandse bodem heeft gezet. De vader, Petrus J., de zoons Sybrand en Jozef Adema en de kleinzoon hebben op al hun werken deze Cavaillé-Coll-stempel kunnen drukken, terwijl zij toch ook eigen wegen zijn gegaan. De vernieuwde inzichten in de orgelbouw en een zuiverder interpretatie van de beginselen van Cavaillé-Coll heeft de kleinzoon zich eigen kunnen maken en daarvan profiteert onze tijd. Daarvan heeft opnieuw het Haarlemse orgel geprofiteerd.

Droeg het orgel van 1906-7 in zijn opbouw enigermate de sporen van de romantische dispositie, de kundige restauratie maakte het nog beter geschikt om de werken uit de vóór-Bachse periode uit te voeren. Daarom werd in de plaats van de Vox Humana 8' een Sexquialter 2-3 st. gezet, de Fagot-hobo 8' opgeschoven en veranderd in een 4' en de Piccolo 2' vervangen door een Flageolet 2'. Verder werd het orgel geheel schoon gemaakt en opnieuw geïntoneerd. Deze veranderingen hebben dit orgel gemaakt tot een waardig lid van de familie der schoonklinkende orgels, een familie, die niet zo talrijk is als men veronderstelt en waarvan vijf minuten verder, in de oude Sint-Bavokerk de grote, wereldberoemde broer staat, eenmaal het wonder van Europa.

De tegenwoordige dispositie ziet er als volgt uit :

HOOFDMANUAAL :

1. Prestant 16'	5. Fluit harmon. 8'	9. Octaaf 2'
2. Bourdon 16'	6. Holpijp 8'	10. Mixtuur 2-4 st.
3. Prestant 8'	7. Quint 6'	11. Cornet 5 st. D.
4. Salicionaal 8'	8. Prestant 4'	12. Trompet 8'

RECIET (in zwelkast) :

1. Prestant 8'	5. Quintadeen 8'	9. Trompet 8'
2. Viola 8'	6. Violine 4'	10. Fagot-hobo 4'
3. Vox celestis 8'	7. Fluit harm. 4'	11. Sexquialter
4. Roerfluit 8'	8. Flageolet 2'	2-3 st.

PEDAAL :

1. Open contra-bas 16'	3. Openbas 8'	6. Trombone 8'
2. Subbas 16'	4. Open fluit 4'	
	5. Bazuin 16'	

KOPPELINGEN :

Pedaal — I	Octaaf grave I	Combinatie-reg. II
Pedaal — II	Octaaf grave II	Combinatie-reg.
I — II	Combinatie-reg. I	Pedaal
		Vrije combinatie.

De disposities van Cavaillé-Coll leenden zich uitstekend voor het Bach-répertoire, zeker op zijn grote orgels. Bij de orgelbouwers uit zijn school trad de eenzijdigheid, die bij Cavaillé-Coll zelf slechts in geringe mate aanwezig was, sterker op den voorgrond en kwamen wel de moderne Franse orgelcomposities tot hun recht, maar de oudere werken misten de karakteristiek, die vroegere disposities konden te voorschijn roepen door een sterkere bezetting aan vulstemmen.

Hier wreekte zich een onvoldoende begrip van de beginselen van Cavaillé-Coll : Zijn navolgers meenden door het verminderen van het aantal vulstemmen en later door het aanbrengen van « karakterstemmen » een nieuwe, een orkestrale kleur in het orgel te moeten aanbrengen. Zij die zich het dichtst bij de Cavaillé-Coll-disposities hielden, hebben rond het begin dezer eeuw nog de beste orgels gebouwd; maar zij waren ook dikwijls gedwongen, met de mode van den tijd mede te gaan. Maar allen vergaten of verwaarloosden daarbij een der allervoornaamste principes van de Franse Meester, die juist door een bepaalde manier van intoneren glans aan de klank wist te geven, waardoor zijn orgels óók voor Bach uitermate geschikt werden. De werken uit de vroegere tijd, van Sweelinck en zijn school en van de oude Italianen en Fransen daarentegen misten op deze orgels nog de kernachtigheid die deze barok-muziek zo eigen is en die men na veel experimenteren tenslotte heeft weergevonden in een evenwichtig gebruik van grond- en vulstemmen. Maar ook hier spreekt de intonatie het laatste woord. Dat Cavaillé-Coll zijn werken niet heeft afgestemd op de oudere meesters, kan hem niet worden verweten. Deze voortreffelijke oude muziek

kende hij niet omdat ze rustte onder het stof der bibliotheken in vaak schier onleesbare handschriften en vergeelde drukken.

Hoe hoog Cavaillé-Coll de waarde ener juiste intonatie schatte, leren wij o.a. uit een oud keuringsrapport van zijn vriend Philbert, die zelf een uitstekend intonateur was — men beluisterde zijn werk in het orgel van de « Mozes » te Amsterdam, — en die Cavaillé-Coll's intonatie aldus omschrijft :

« De intoneering alleen maakt het eigenaardig orgelkarakter uit... Een vernuftig en bedreven werkman kan voor den bouw en het stemmen van een orgel volstaan, een kunstenaar alleen kan het werkelijk naar behooren intoneeren... Het stelsel door Cavaillé-Coll gevolgd, bestaat daarin, dat uit iedere pijp al het geluid getrokken worde dat zij geven kan, hetgeen in hooge mate bevorderlijk is, niet alleen voor de kracht, maar meer nog voor de duidelijkheid van uitwerking en voor de verscheidenheid in de kleur... Vordert men van een pijp slechts een zwakke, zelfs slechts een matige ontwikkeling van toon, dan is het zeer gemakkelijk haar vlug en vast te doen spreken. Maar dan mist men ook het bijklinken van die aliquote toonen, die juist de meeste duidelijkheid en verscheidenheid van kleur aan een klank geven. Bij volle intoneering is het echter een zaak van gewicht, den grondtoon zoo bestendig in overwicht te behouden dat de harmonische bijtonen zich daarmede goed vereenigen en er in smelten. Anders zou men in ruwheid en in schreeuwerigheid vervallen. »

Na een kritiek op de verkeerde manier van intoneren en vooral de slechte windvoorziening van de oude orgels, twee factoren, waarvan het verband door Cavaillé-Coll scherp werd gezien, vervolgt hij :

« Bij een dusdanig stelsel van intoneering wordt het gebrek aan kleur en heldere duidelijkheid aanstootelijker naarmate men een grooter aantal stemmen te zamen wil gebruiken. Zulks verklaart de neiging, bij alle oudere orgelmakers zoo tastbaar op te merken, om kleine octaaf- en vulstemmen zoo menigvuldig in hun instrumenten als het ware op te stapelen, tenslotte het gebrek aan waarachtige uiting van harmonische bijtonen in de grondstemmen kunstmatig aan te vullen. Maar behalve de scherphheid die daardoor ontstaat in het geluid en de onzekerheid in de harmonie, veroorzaakt door een te ruime opeenhooping van transponeerende intervallen, is de groote hoeveelheid van klein pijpwerk, daartoe noodig, nadeelig voor het in stand houden van de stemming... Met een milde, ferme intoneering die stellig frisheid noch zelfs teere bekoorlijkheid uit-

sluit, behalve rijk en flink afgeteekend onderscheid aan toonkleur tusschen de verschillende stemmen, verkrijgt men duidelijke en levendige helderheid, bij elk koor van stemmen evenzeer als bij het vol werk, en kan men het getal der vulstemmen met een oordeelkundige spaarzaamheid beperken... » (1)

Het is hier dat de eenzijdigheid van de navolgers bij een bewust vooropgezet, maar in zijn grootheid nooit voldoende begrepen, principe van den Meester aanknoopte, om in extremis tot de noodlottigste karakterloosheid der « romantische » dispositie en kegelladen-pneumatiek te vervallen. Het ontbrak dan ook aan « Kunstenaars » onder de vele « werklieden » in den orgelbouw.

Het Haarlemse Sint-Jozefs-orgel bleef van deze extreme smetten vrij, doordat in de Cavallé-Coll-Philbert-Adema-traditie vakbekwaamheid en kunstenaarschap hand aan hand gingen.

De laatste restauratie heeft — zoals wij zagen — het orgel beter geschikt gemaakt voor de reproductie der oude literatuur. Hiervoor is inderdaad een ietwat ruimere bezetting der vulstemmen nodig. Wij twijfelen er niet aan, of Cavallé-Coll, had hij de eisen der oude muziek gekend, had zijn orgels er naar gedisponeerd. Daarmede blijft het Sint-Jozefs-orgel een instrument uit de school van Cavallé-Coll die geen enkele technische verbetering of vernieuwing wilde aanbrengen of zij moest de klank ten goede komen. Dit beginsel leidde ook Hubert Schreurs.

Elk orgel komt eerst ten volle tot zijn recht, wanneer het door een meesterhand bespeeld wordt en elke meester gevoelt zich eerst recht thuis op een orgel dat een voortbrengsel is van waarachtige orgelbouwkunst.

(1) Dit rapport, opgesteld in 1881, werd ons met grote bereidwilligheid ter beschikking gesteld door den Z. E. Heer Pastoor der St.-Augustinusparochie te Amsterdam, waar een der vijf door Cavallé-Coll in Nederland gebouwde orgels staat. Het rapport was mede ondertekend door Jos. A. Verheyen. Zijn afschrift is tegenwoordig in het bezit van Mr. A. Bouman, Secr. van den Nederl. Klokken- en Orgelraad.

De gelukkige verbinding dezer beide maakte het inspelings-concert op Beloken Pasen tot een blij en groot evenement. Het orgel is in geluidsterkte en intonatie juist aangepast aan het kerkgebouw. De helderheid van het geluid heeft er aanmerkelijk bij gewonnen, het heeft een koninklijke glans gekregen. Albert de Klerk, leerling en opvolger van Hendrik Andriessen, die er ruim twaalf jaar organist is, opende na de inwijding door de Hoopeerw. Deken J. J. A. Kuilman, het concert met een improvisatie voor het volle werk. Het hierop volgende Lof door den Hoopeerw. Deken werd gezongen door de Parochiële Schola o.l.v. Tom de Vries met een « Ego sum » van Caldara voor twee jongensstemmen en orgel, « Sub tuum presidium » en « Tantum ergo » van Albert de Klerk en Diepenbrock's « Christus is opgestanden » voor 4-st. gem. koor. In alle teksten viel een duidelijkheid van dictie waar te nemen die elders niet vaak gehoord wordt.

Albert de Klerk vervolgde zijn concert met de (jammer genoeg weinig gespeelde) Fantasie in G groot van Bach, welke hij zeer terecht behandelde « op de manier van een echo ». Vervolgens speelde hij Sweelinck's Variaties over « Onder een linde groene », waar de variabele registerkleuren duidelijk naar voren kwamen. César Franck's Pastorale liet ons het inderdaad schone Franse karakter van dit orgel waarden. Hij besloot met een amende honorable aan zijn leermeester en voorganger Hendrik Andriessen met diens warm klinkende « Sonata da Chiesa ».

Deze bekroning van Deken van der Wiel's gelukkig initiatief en het kunstenaarschap van Hubert Schreurs en Albert de Klerk hebben ons op een schone wijze het oude en ware woord van Paus Pius X dieper bewust doen worden : « De Kerk heeft altijd de vooruitgang der Kunsten erkend en begunstigd; al het goede en schone dat de menselijke geest in den loop der eeuwen ontdekt heeft, setelde zij in dienst van haar Liturgie ».

Amsterdam.

Piet VISSER.

HET TEKORT AAN PLAATSRUIMTE HEEFT ONS BELET ENKELE ONTVANGEN CLICHE'S TE PUBLICEREN. DE ZENDERS ERVAN GELIEVEN ONS TE VERONTSCHULDIGEN EN ENIG GEDULD TE HEBBEN.

Sympathieke Herinnering

"Rond dit tafeltje"...

Bij het lezen van de vorige aflevering van « De Schalmei » werd ondergetekende zeer aangenaam herinnerd aan zijn bezoek aan de bakermat van de opbloei, die het Belgische orgelwezen beleeft : GENT. Het was een sympathieke herinnering aan ons al te kort verblijf in die schone Vlaamse stad met zijn prachtige kerken, en vooral met zijn heerlijke orgels.

Wij zijn nog altijd dankbaar, dat onze vereerde Meester, Flor Peeters, die vol bewondering is voor de oude Nederlandse orgels, aan zijn Noordelijke leerlingen ook eens iets wilde laten horen en zien van de Vlaamse klankenweelde.

Nu, wij hebben gezien en gehoord en genoten!

't Is nog altijd een moeilijke opgaaft voor ons, om uit te maken, wat ons het meest getroffen heeft : de uitwendige schoonheid van de stad met haar centrum van unieke gebouwenpracht, de schone orgels, of de overrompelende hartelijkheid van de Gentenaren.

Onze aankomst in de stad beloofde veel narigheid. Wij hadden de Staten Generaal van Nederland niet kunnen overtuigen van de wenselijkheid om 'n beetje deviezen uit te trekken voor een zestal enthousiaste orgelleerlingen, die er een grote reis voor over hadden om ook buitenlandse meesterstukken te bespelen en te beluisteren. Goed. We bogen ons hoofd voor de wijde blik van 's lands deviezen-vertegenwoordiger op het gebied van de schone kunsten. Maar... we gingen natuurlijk toch. We wisten al iets af van de gastvrijheid van de Gentenaren, maar de eerste intrede was niet bemoedigend. Toen we al onze pasmuntjes, waaronder vele met gaatjes erin, op 'n hoop geschud hadden,

bleek er juist zoveel geldelijke kracht van uit te gaan, dat we ieder een glaasje ranja konden drinken. Verder op de dag werden we door onze Nederlandse vriend-met-veel-Gentse-kennissen bij onze gastheren gebracht. Wildvreemd, werden we telkens in 'n paar minuten tijd goede kennissen. Er werd slaapgelegenheid gevonden, er was eten en drinken : plenty.

Toen wij eenmaal zover waren was al de narigheid rond het gulden-franc vraagstuk vergeten. Vooral door de avond bij de Redactie. Wij hebben er heerlijk gepraat en gebuurt en geboemd, en geschooid om francs. Niet tevergeefs natuurlijk. Het Bels bier deed ons de tijd zozeer vergeten, dat we 's avonds veel te laat aankwamen bij onze nieuwe kennissen en gastheren. Ze hadden al vol onrust de stad doorkruist op zoek naar de Hollandse laatkomers.

De volgende morgen stonden wij voor het St.-Pietersstation uit te kijken naar een welbekende gestalte. Precies op het afgesproken uur dook uit de donkerte van het stationshal de witte regenjas met erboven het forse hoofd van prof. Flor Peeters op. Het werd 'n hartelijke begroeting met van weerskanten 'n beetje verbazing, dat 't hele gezelschap hier waarachtig bij elkaar was.

Nu naar de Sint Niklaas. Daar stonden we weldra voor een van de schoonste scheppingen van grootmeester Cavallé-Coll. De speeltafel kón wat handiger zijn, de zweltrede móest wat beter liggen, en de toetsen die bleven hangen vergden de snelle hulp van talrijke handen, maar de klank... Dan hadden we nog geen César Franck gehoord. Dit orgel verklaart, waarom de geniale Fransman zo vaak tongwerken voor-

schrijft. Wij hebben hier de voormiddag doorgebracht, en hij was aanleiding tot de vaak herhaalde stille wens, naderhand, om daar dikwijls, helemaal alleen, te kunnen spelen, spelen en luisteren.

's Middags stond eerst het huisorgel van Ferdinand van den Heede op het program. Een rijk bedeelde organist, om organist te zijn van zo'n Cavaillé-Coll, en om thuis zo'n instrument altijd bij zich te hebben.

Het grote orgel in de Sint-Baaf bracht ons weer heel andere verrassingen. Nederland kent geen orgel van die afmetingen. Er is veel te genieten geweest. We hebben allemaal, met een beetje huiver in 't begin voor die geweldige speeltafel, een Bach-werk gespeeld. Klais heeft een merkwaardige synthese geschapen van het oude orgel met het nieuwe. Hij is er zeer opuit geweest, en terecht, om aan de luisterende gelovigen in het schip van de Kathedraal een schoon klankvolumen te bereiden, ten koste van de arme organist, die vaak maar moet gissen

koe de klankverhoudingen daarginds wel tot hun recht zullen komen.

Het was schoon, het was interessant, het was in vele opzichten een openbaring, maar... wij waren alle zes dezelfde mening toegedaan : geef mij de Cavaillé-Coll maar met zijn minder handige speeltafel. Natuurlijk vergaten wij niet, om tussen de bedrijven door enigen tijd stil te kijken naar het « Lam Gods » waarvan wij al zoveel reproducties gezien hebben : hier in zijn onvervalste, diepe, rijke kleurenpracht.

De avond werd opnieuw veraangenaamd door Gentse sappige verhalen bij nen « tiger » of 'n « druppelken ».

's Anderendaags, helaas! vertrek. Vaarwel schone Vlaamse stad. Dank Prof Peeters, dank al onze Gentse kennissen en gastvrije vrienden. Tot weerzien, ongetwijfeld! Ook in Nederlands Brabant en Limburg, als ge ooit in onze streken komt.

Eén van de « Visiteurs du soir ».

oude orgels in vlaanderen

St-Martenskerk te Aalst

(Volgens de archieven ons overgemaakt door
Z. E. H. Dr. Jos. Reynaert, Pastoor-Deken
te Aalst)

Jammer genoeg zijn in deze heerlijke kerk vele archieven zoek geraakt, daardoor is het onmogelijk iets te weten te komen over de oudste orgels die daar gebouwd werden. Uit 1652 dateert de eerste vermelding : Mr. Jan van Loo aanvaardt de jaarlijkse reparatie van « orgele ende positieff » voor de somme van acht guldens. Deze Jan van Loo levert al het nodige voor het onderhoud van het orgel en is orgelbouwer te Aalst. Wij mogen dit als zeker aanzien daar in de kerk van Lede eveneens een Mr. van Loo aan het orgel werkt : Mr. Martinus van loo « orghelmaekere » en verder genoemd « merten van loo » orghelmaeker tot Aelst » (1) omstreeks 1689. Dit zal wel een naaste familielid zijn van Meester Jan.

In 1676 wordt het oud orgel « staende inden seyde beuck » afgebroken en een nieuw in het midden van de kerk geplaatst. Waarschijnlijk

in voorbereiding tot dit werk werd het oud orgel verkocht aan de kerk van « nieuwerkercken ». Over dit orgel weten wij dat het gebouwd werd door Janbapt. Forceville in 1703 voor de som van 830 guldens. Behoudens enkele notas over de orgelkas, Sr merten de doncker maakte de kas en Sr jan michiels het snijwerk, beschikken wij over geen enkel gegeven dat ons iets nopens het orgel zelf zou leren.

Pas een halve eeuw later, in 1758, komen weer interessante teksten voor den dag, het gaat hier om het bouwen van een nieuw orgel door de Gentse orgelbouwer Van Peteghem.

Actum in de tresorije van 5 meert 1758 ter vergaederinge van alle Kerckmeesters... Ten selven daeghe is geresolveert te laten maecken nieuwe orgel mits de cleijnigheyt van de tegenwoordighe door Sr van peteghem te Ghendt doch alvoreen sulcks te beginnen is voordor ge-

resolveert te laeten formeren project van orgel om naer examinatie van experten t'selve in het werck te leggen. Project van eene nieuwe orgel inde parochiale kercke van St. marten binnen de Stadt Aelst met vier clavieren te weten, groot orgel, pedael Separé, positief en echo Eerst vier blaesbalcken van deughdelyck Spitsen waegeschot met vier geheele en twee halve ploijen Item de Secreten van delijcken en die te verdeelen in 54 touchen te weten van C. engels clavier tot fa hooger het clavier conform aen de secreten synde de geheele toonen van wit-been, ende de diesen van swaert hebbenhout.

Registers

- 1 Montre 8 voet van engels tin
 - 2 Bourdon 16 voet, gesneden register
 - 2 Bourdon 16 voet, gesneden register
 - 3 cornet met 5 pijpen a ieder touche
 - 4 holpijpe 8 voet
 - 5 prestant 4 voet van engels tin
 - 6 fluyte 4 voet
 - 7 doublette ofte Super octave 2voet
 - 8 nazart 3 voet
 - 9 tierce
 - 10 Sexquialter gesneden register
 - 11 fourniture van 3 pijpen ieder touche
 - 12 cimbal van 3 pijpen ieder touche
 - 13 trompet 8 voet van tin gesneden register
 - 14 vox humana 8 voet van tin gesneden
 - 15 bas clairon 4 voet van tin
 - 16 tremblant, rossignol en ventille voor het pedael separé te maecken twee secreten, oock van goet spitschen houdt verdeelt in twaelf touchen beginnende met C Leeger als de groote orgel, waerop sullen gestelt worden dese naervolgende registers
 - 1 Montre 16 voet de 5 leegste gestopt
 - 2 Bourdon 8 voet
 - 3 prestant 4 voet
 - 4 gros nazart 6 voet
 - 5 grosse tierce
 - 6 fourniture met 4 pijpen ieder touche
 - 7 Bombarde 16 voet
 - 8 trompet 8 voet
 - 9 clairon 4 voet
- Item het clavier van het pedael te maecken met ses touches meerder als in het secrete, de welke sullen dienen voor het clavier ende groote orgel. Het positief sal conform wesen aen het groot orgel alles van gelycken van goede en deugdelijcke stoffe ofte materie, met dese volgende registers
- i prestant 4 voeten van tin
 - 2 Bourdon 8 voet
 - 3 octave 2 voet
 - 4 fluyte 4 voet
 - 5 cornet met 3 pijpen ieder touche
 - 6 nazart

- 7 tierce
 - 8 larigot
 - 9 fourniture met 2 pijpen ieder touche
 - 10 Cimbal met 2 pijpen ieder touche
 - 11 cromhorn 8 voet van tin gesneden register
 - 12 bas clairon 4 voet van tin
- Begryp vanden Echo die sal bestaen uyt 30 touchen met dese volgende registers
- i Bourdon
 - 2 prestant
 - 3 fluyte
 - 4 nazart
 - 5 tierce

Nota de clavieren moeten kunnen op malcanderen getrocken worden

Hier naer volgt d'approbatie van het voorestaende project

De ondergeschreven geexamineert hebben de dit project, approberen t'selve in alle syne perfectie te syn, om het selve uyt te wercken boven de hyckdeure vande groote kercke, wesende aldaer de bequaemste plaetse, soo voor de harmonie van de orgel als voor de musiek, in bekentenisse der waarheyt is dit onderteekent, actum Aelst den 3 july 1758 ondt. D. Raick org. S. cath. antwerpen en J. boutmy de Gand »

In de verdere « conditien » verbindt Sr Van peteghem zich nog voor dezelfde som twee jaar, na volledige bouw van het orgel, het onderhouden en accorderen te verzorgen; na deze datum zullen zijn twee zonen dit werk voortzetten.

In 1761 wordt echter besloten nog enkele spelen aan het orgel toe te voegen : vooreerst « in de groote orgel noch een trompet van 8 voeten van engels tin en groote taille »

Item in het cornet, bourdon, prestant, ander prestant groote taille, nazart doublet, tierce a ider touche

Item Sesquialter, sonder repetitie synde spelen nazar tierce in een register, ende de pypen de taille van het prestant

Item een cimbal bestaende in secrete separé, draegende ses haute pypen van de grootste taille met groote wint loopen

voor het positief

een cornet van vijf pijpen a ider touche inde plaetse van dry,

Item een trompet van 8 voeten van engels tin gesneden met den superius in plaetse vanden claron bas vier voet

voor den echo

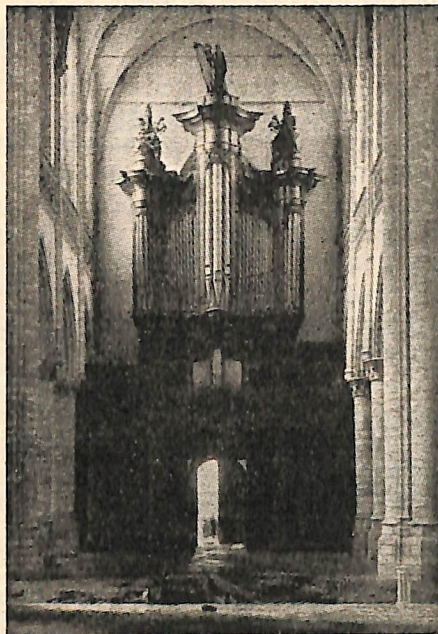
dan alsoo by anterieur contract waer gespecificeert staet te maecken tot ut, in de midden van het clauwier, sal den selven moeten vervolg worden met noch seven touchen in den bas te weeten tot fa, maeckende te saemen 37 touchen, synde dry volle octaven in fa,

waer over is geconvenieert met Sr van peteghem naer examinatie van experten by de voorse kerckmrs te denumeren... » enz

Dit nieuw contract werd gemaakt « naer naukeurige visite en stricke ondersoeck » door dezelfde adviseurs samen met « Vander cruysen, organist van Ste Michiels op 7 mey 1763. »

Het oxael, de grote en kleine orgel wordt getimmerd door Jan bapte kieckens meester schrijnwerker van Aalst. De beeldsnijder is een zekere Mattelet welke werkt naar de tekeningen van een « sekeren broeder alipius augustijn ».

Het orgel van petrus van peteghem heeft in

Op het voorplan, de klok onder de puinen in de grond.
Het orgel in de St.-Martenskerk na de brand.

de St.-Martenskerk te Aalst in gebruik geweest tot 1909 in zijn oorspronkelijke staat. Op deze datum besluit de Kerkraad de volledige herstelling en vernieuwing toe te vertrouwen aan den heer Jozef Stevens van Duffel. « Met behouden van het oud buffet en van de beste bestaande spelen zal het orgel vervaardigd worden volgens het pneumatiek-tubilair stelsel, met nieuwen blaasbalg, drij clavieren, voetpedaals, crescendokas en zal gezamenlijk vier en dertig spelen en zeventienhonderd negentig pijpen tellen. »

Het welbekende Huis Stevens onderhoudt steeds het orgel van Vader. Elders in ons blad hebben wij geschreven over de vreselijke brand die de heerlijke St.-Martenskerk teisterde. Ook het orgel was fel beschadigd, echter niet door het vuur, doch laten we hierover het woord aan Juff. Stevens zelf : « ...want wij vermoedden wel dat, waar het orgel niet in de vlammen opging men zich wellicht geen rekenschap zou geven welke grote vernielingen het water kan te weeg brengen. Er werden dan inderdaad expertisen gedaan en we konden vast stellen dat, vooral groot orgel en pedaal een fameus bad hadden gekregen. Bij een Trompetpijp, waarvan de onderste opening (waarschijnlijk door stof) afgesloten was, stond heel het corpus boordevol water. Dat geeft een denkbeeld van de mate waarmede het orgel besproeid werd! Wij zullen nu moeten afwachten wat de gevolgen zullen zijn. Tot nogtoe schijnt het opdrogen gunstig te verlopen. »

« De Schalmey » dankt zeer hartelijk de Z. E. H. Deken van Aalst voor zijn interessant werk en hoopt dat de geleden schade spoedig hersteld zal zijn, mede opdat onze sympathieke organist, dhr Mores, niet te lang zijn knap talent onder « den demper » zou moeten houden.

D. Sch.

De grote Vijand van het Orgel

Dat men een orgel niet straffeloos kan verwaarlozen heeft ons de geschiedenis reeds lang bewezen. Het onvoldoende- of niet onderhouden ervan heeft vaak geleid tot enorme schade, zelfs tot onherroepelijk verlies van prachtige instrumenten.

Het mag gerust gezegd : de grootste vijand van het orgel is niet steeds het stof, centrale verwarming, hevige koude, ongedierte. Zeker, dit zijn in veel gevallen oorzaken van rampzalige toestanden, doch zij zijn daarom niet per se de grote oorzaak van het volledig te loor gaan

van een orgel. De grootste vijanden van het orgel, laten wij het positief zeggen, zijn in vele gevallen zij zelf die er de behoeders van moeten zijn. De organist zelf speelt daarin de grootste rol!

Wie organist is tot in hart en nieren, wie liefde heeft voor het orgelspel die moet a fortiori ook liefde hebben voor zijn instrument.

Het wordt niet gevraagd dat wij allen, grote of kleine organisten, op de hoogte zouden zijn van elk bouwkundig détail van het orgel, dat wij kunnen instaan voor de reparatie daarvan

wanneer de gelegenheid zich voordoet. Daarvoor hebben wij de orgelbouwers. Doch wanneer die gelegenheid zich voordoet, wanneer dus een of ander aan uw orgel nazicht hoeft, laat dit dan niet nodeloos aanslepen tot er meerdere onregelmatigheden in voorkomen. Aan u is het, er zorg voor te dragen, want als u het niet doet, wie zal het dan wel doen? Gij gaat er dagelijks mede om, gij kent het door en door, gij zult het alleen ondervinden wanneer een pedaalnoot blijft hangen of geen geluid meer geeft. Gij alleen zult het ondervinden wanneer eer register niet meer regelmatig werkt en zo voort.

Spreek er over met de Overheid als het met het orgel slecht gaat.

Ja, die kwestie is zo belangrijk dat we ze haast de oorzaak durven noemen van de decadente toestand van de orgelkunst in het algemeen, zo in de steden als op de buitengemeenten. Want, wanneer er aan het orgel iets hapert, wanneer het met een orgel, om een of ander détail, slecht gaat, dan gaat het dadelijk met het hele orgel zeer slecht, en, evenredig met het orgelspel. We zullen geen belangrijke orgelwerken spelen b.v. waarin een solo-pedaal voorkomt, als we weten dat een dezer noten geen geluid geeft! Wij gebruiken in het algemeen geen soloregisters waarvan sommige noten overslaan, niet meer spelen enz.

Dus, een slecht orgel laat geen ander orgelspel meer toe, dan het minderwaardige.

Ik weet, in veel gevallen zal men, om de nodige reparatie te bekomen bij de bevoegde overheid, meerdere malen moeten aandringen en dan nog soms geen gehoor vinden! Is dit echter niet dikwijls ons eigen schuld? Wanneer wij dit hadden gedaan voor een kleine, haast onbeduidende feil in het orgel, dan ware dit veel gemakkelijker gegaan; doch velen wachten tot gans het orgel in de honderd loopt en de noodzakelijke reparatie een kwestie van duizende en tienduizende frank wordt.

Iedereen kent ze in eigen streek, de tientallen orgels die een echt kruis geworden zijn voor de organist en niet minder voor de gelovigen die er naar luisteren moeten.

Nog in meerdere gevallen is de organist zelf de grote vijand van het orgel.

Wanneer u voor het orgel staat met een ernstige reparatie, een ombouw, een restauratie of volledige nieuwbouw laat u dan niet misleiden... door uzelf, want velen onder de organisten die

zulk een gebeuren voor den hoeg hebben, stellen de grootst mogelijke vijandelijke daad tegenover hun orgel! Zij laten zich verleiden door een adviseur die er geen is; zij laten zich verleiden door een onbekwame orgelbouwer, zij laten zich verleiden door hun onberedeneerde voorkeur voor een systeem, een speelhulp, een register. Niemand zal het betwisten dat orgelbouw evenzeer een zaak van vertrouwen is als een kunst. De keuze van orgelbouwer is van kapitaal belang. Wij moeten hem kunnen vertrouwen en wij moeten ons plannen in de handen leggen van werkelijke kenners die met de orgelbouw het voor en tegen van vele zaken bespreken kunnen.

Er zullen er wel zijn die ons van overvoorzichtigheid zullen beschuldigen, doch laat me toe enkele voorbeelden te noemen, die, wat voor gaat, op afdoende wijze zullen staven.

Wij kennen in sommige kerken, waaronder drie in kloosterkerken (er zijn er nog!) orgels die geen enkel cinema-uitbater in zijn zaal zou willen: zo slecht als de samenstelling en de kleur van de registers zijn.

Wij kennen voor de volgende kwestie een mooi oud orgel waarvan de Cornet 5 rangen geruild werd tegen een vuile trompet « **met toelating van Pastoor en organist** », daar zij geen verschil kenden tussen een register van vijf rangen, oud als het orgel, — en een trompet die de hele dispositie omver gooide en overschreeuwde.

Er werden ons op het Redactie-bureau meerdere en erger dingen voorgelegd, doch het gaat ons niet om speciale namen en plaatsen; wij willen alleen aantonen hoe een orgelvriend (toch zeker wel de organist op de eerste plaats!) een groot vijand kan zijn van het orgel.

Er wordt echter al te dikwijls sterk overdreven en veralgemeend wanneer sommigen zich daarin verdedigen, met de bewering dat onze orgelbouwers niet bekwaam genoeg zouden zijn om hun werk te leiden. Zij zijn het echter veel meer dan de zo talrijke gelegenheids-adviseurs waarover wij het later verder zullen hebben! Het is nodig dat wij onze eigen orgelbouwers een kans geven. Zij zijn zo bekwaam als de buitenlanders, doch wij moeten hen steunen, zodat zij hun bedrijf en hun kunde opvoeren zouden tot op een zekere hoogte zonder de welke geen enkele enige bekwaamheid kan uitwerken.

E. D'HONT.

ORGELLITERATUUR

Jacob BIJSTER : *Fantasia e Fuga* op Psalm 68 (in Kerkstijl). — « Ars Nova », Goes, Holland.

Wanneer Jacob Bijster een orgelwerk schrijft heeft hij ontegensprekelijk iets te zeggen. De « Variatie's op « Ick wil mi gaen vertroosten », behoren tot een der meest geliefde werken van ons repertorium. Over onderhavige compositie zal dit wellicht nooit gezegd worden, alleen reeds omwille van het gans verschillende karakter. Eerst genoemde werk is knapper, vlotter geschreven en jonger van conceptie. De *Fantasia* heeft ondanks de moderne harmonisatie iets ouwelijks. Er zijn ogenblikken, b.v. de aanvang : *Moderato e vigoroso*, het *Allegro moderato*, die ons doen denken aan zekere vorm-clichés uit de vorige eeuw. Het is veelal de persoonlijke stijl, de eigen harmonisatie en de contrapuntische behandeling die het verouderd bombast daarvan verdoezelen. Behoudens deze minder behaaglijk aandoende passages is deze *Fantasia en Fuga* « en tout » een werk dat onze literatuur verrijkt.

Tegelijk contrapuntisch en orchestraal, bewerkt tot in de kleinste details zal het geheel ook, en vooral, als concertnummer de aandacht trekken.

Jacob Bijster is geen onzer minsten! Hij zal er goed aan doen de pen niet ter zijde te leggen. Alleen voor gevorderde organisten zeer aanbevolen. Verzorgde en stijlvolle uitgave.

Adr. KOUSEMAKER : *Bagatellen*. — Edition « Ars Nova », Goes, Holland.

De gewone organist gaat stilaan een keuze kunnen doen tussen diverse goede bundels kleinkunst. A. Kousemaker stelt geen hoge eisen aan de uitvoerder en ook niet aan zichzelf. Daarom is de titel een getuigenis voor zijn rustige bescheidenheid, het karakteristiek van elk stukje op zichzelf.

Bagatellen mag, zonder blozen, naast elk gelijkaardig werkje aanbevolen worden. De componist zal er zich echter goed aan doen nooit de inspanning om voor naam en nobel te blijven, los te laten. In sommige werkjes — zij zijn een kleine minderheid —, heeft hij op het randje van het banale gezweefd. In *Moderato* b.v. is de aanvangsmelodie de minst gelukkig van geheel het oeuvre. De versiering in de linkerhand (bovenstem) is bepaald over boord gevallen, *Capriccio*, *Schets*, *Allegretto*, *Fughetta*, *Marsch*, *Elegie*, *Kerstlied* met variaties hebben echter kans op welverdiende populariteit onder de organisten die dit genre vooral nodig hebben. Mooie uitgave, aanbevolen.

Oevering, suite op 1 Nr. 1 klavier, « Harmonia »-uitgave, Hilversum.

Waar Hans Brandts Buys van mening is dat Oevering zijn suites schreef « voor clavecymbel, eventueel clavichord de toen gebruikelijke instrumenten » vermeldt hij niet het orgel niettegenstaande Oevering zelf een groot organist bleek te zijn en de toen gecomponeerde muziek doorgaans voor beide instrumenten bedoeld was. Hoe het ook zij, deze Suite zal ook onze organisten interesseren daar zij, haast volledig, ook uitstekend op het orgel zal klinken. In algemene regel kunnen wij ons verenigen met de aanduiding van de verzorger dezer uitgave nopens de triller : « dat trillers met de bovenscande behoren te beginnen » doch in het voorbeeld, « Ouverture », blz. 3, onderaan uitgewerkt, is bewuste noot reeds voorafgegaan door de bovenscande en, naar ons bescheiden mening, dient zij in dit

geval niet herhaald te worden. Dit geval vinden wij ook niet vermeld in « Het Wohltemperirte Klavier », Tabel VII, blz. 101, van dezelfde schrijver. « De Schalmey » zou wel graag daarover een paar woorden ontvangen in geval wij daarin niet de juiste versie houden?

W. Fr. Bach : *Sieben Choräle*, orgel. — « Harmonia »-uitgave, Hilversum.

Het weinige van wat die grote improvisator neerschreef in het bereik van elke organist te brengen, is een werk dat men zonder beperking kan toejuichen. Band I, zeven Koraalvoorspelen bevat daarenboven aan het einde de vierstemmige zetting waaruit de thema's genomen werden. Dit is vooral voor de Protestantse organisten zeer practisch. De Koraalvoorspelen zelf zullen echter elke organist buitenmate boeien om « hun poëzie en uitdrukking ondanks hun eenvoudige en strenge opzet. » Hans Brandts Buys brengt met deze verzorgde uitgave een niet genoeg gekende repertoire-aanvulling die geen degelijk organist zal willen missen. Klassieke uitgave. Zeer aanbevolen. Criticus.

TUTTI

Fr. Edwinus Huigens : *Missa pro Pace*, voor drie gelijke stemmen met orgel. — Uitgave W. Bergmans, Tilburg.

Geen merkwaardige harmonische spanningen, geen contrapuntische vondsten : globaal gezien, beperkt zich de technische bewapening van de componist in deze mis tot verlaagde en verhoogde graden; daaruit volgt dat deze *Missa*, zelfs voor een goed koor, niet moeilijk uit te voeren zijn zal, doch zeer moeilijk om levendig en begeesterend te houden. Het is een mis die zonder goed dirigent, zoals de meeste « in oude toonaard » gemakkelijk eentonig zal worden.

Toch, wanneer die voorwaarden vervuld zullen zijn, zal het werk van fr. Huigens vooral treffen door het voor naam en religieus karakter. Steeds is elke lijn ver boven het banale. Eenvoudige middelen brengen soms een karakteristieke kleur die zeer weldoende is. B.v. *Sanctus* begeleiding. Er worden geen bovenmatige eisen gesteld aan de uitvoerders. De *Missa pro Pace* zal verre te verkiezen zijn boven het drie-kwart missen van vorige periode en boven vele hedendaagse die wellicht rijker, toch steeds minder religieus zijn.

Frisse, verzorgde uitgave.

S.

ORGANISTEN, wanneer u correspondeert met Nederlandse Uitgevers, vergeet niet dat uw brief gelijk getaxeerd wordt als in het binnenland : u plaatst dus éénmaal 1,35 fr. U kunt echter alle hier besproken werken spoedig ontvangen wanneer u zich wendt tot de Centrale Muziekhandel, Bijenlaan, 1, Brussel.

Kerstliederen, bewerkt en gecomponeerd door MARIUS MONNIKENDAM, HAN VAN KOERT en HERMAN STRATEGIER. — Uitgave « Ons Leekenspel », Bussum.

Er is gaandeweg meer belangstelling voor kamermusiek. Jeugdgroeperingen hebben op hun kamptochten een eigen kapel. Familiefeestjes zijn ondenkbaar zonder een paar stemmige instrumenten. Het is een geluk voor ons volk — waarvan het resultaat eerst later merkbaar zal zijn — dat er voor deze gelegenheden bij voorkeur gezocht wordt naar klassieke werken en degelijke volks-

liederen. Waar onze gelegenheidsmusici vroeger veelal op eigen arrangementen moesten teren, krijgen wij stapsgewijze een keure van passende bundels. Wij spraken reeds vroeger over de populair geworden bundeltjes door E. H. De Sutter uitgegeven, nadien over nog een paar door Marius Monnikendam in ons bereik gebracht, wij kunnen onze lezers een volgende selecte verzameling voorleggen uit « ons Leekenspel-uitgave ». Het is een werk dat ten gepaste tijd het beperkt repertoire onzer huiskamer komt aanvullen. Wanneer u b.v. ons zeer geliefd kerstlied « Maria die zoude naar Betlehem gaan » door één of meer personen laten zingen, begeleid door een engelse hoorn en twee fagotten, zoals Marius Monnikendam dit zo treffend nieuw voorschrijft, zult u dit oud lied op een zeer eenvoudige wijze uitvoeren en u zult een fijnzinnig kunstwerkje voorgedragen hebben. Ook de organist kan dit lied met deze begeleiding op het orgel aanpassen. Het tweede kerstlied « In 't steedje van Nazareth » is een fraaie bewerking voor zang, piano en fluit of viool, door Han van Koert. In deze aard heeft u er een hele bundel, eigen composities van Marius Monnikendam op teksten van Guido Gezelle, Stalpert van de Wielen, Michiel de Swaen en andere. Het zal de executant niet ontgaan dat, bij het uitzonderlijk heerlijk lied « Op Maria's reyse naar Bethlehem » de fa-sleutel voor het eerst binnen komt bij de aanvang van het lied zelf. Dus neemt de linkerhand in het voorspel eveneens de solleutel en niet zoals verkeerdelijk gedrukt werd. De stemmige contrapuntische bewerkingen van Herman Strategier, waaronder een paar zeer bekende, vullen dit éniġ bundeltje dat wij ten volle aanbevelen. Prettige uitgave.

BOEKBESPREKING

Flor PEETERS : Practische Methode voor Gregoriaanse Begeleiding. — 2de uitgave. H. Dessain, Mechelen, W. Bergmans, Tilburg (Nederland).

Dit degelijk werk beleeft hiermede reeds zijn tweede uitgave op zeer korte tijd. Een succes dat tot blijheid stemt en terecht verdiend moet genoemd worden, want hier staat men voor een arbeid van eerste rang. Het is een methode die de vrucht is van jarenlang onderwijs, dat uitzonderlijk vruchtbaar is geweest en zijn bewijzen van degelijkheid ten overvloede heeft bewezen.

Wie zich de moeite geeft dit boek grondig door te maken, zal gaarne erkennen dat de gezagvolle auteur werkelijk het beste heeft geleverd wat er op dit gebied te vinden is en dat hij zijn materiaal gewetensvol en met perfecte vakkennis heeft verwerkt. Het werk is vooral practisch gehouden en wordt geïllustreerd met vele voorbeelden van echte, kunstige improvisatievoorspelen. Zeer leerzaam is vooral de behandeling over de verschillende modi, over de stijl en registratie van de begeleidingen, de begeleiding van recitaties, de modulaties, de systemen van de begeleiding, enz.

Aan organisten en componisten — want ook deze lasten zullen er baat bij vinden — zeggen wij : neem en lees! Tolle et lege!

Dr. G. D. B.

Hennie SCHOUTEN : Techniek van het Orgelspel. — 3de druk. Uitgever H. J. Paris, Amsterdam. Gebonden, f. 3,75.

Onder hen die het werk kennen, zal niemand verbaasd zijn om deze 3de uitgave. Het is een studieboek dat prettig leest en er zijn geen essentiële punten in de studie van het orgelspel die er niet in staan en die w'er graag in vonden. Het begint met de elementaire begrippen voor de beginnening organist, vanaf de houding aan het orgel, de positie der vingers in legato- en staccato-spel, de zeer uitgediepte pedaalstudie, over samenspel van handen en voeten, naar de praktische toepassing der voorafgaande stellingen. Een massa concrete voorbeelden uit de orgelliteratuur maken het geheel uiterst doorzichtig. Ten slotte geeft steller een persoonlijke reeks beschouwingen over de manier waarop een orgelwerk dient aangeleerd en een proeve van leergang.

Over dit werk van Hennie Schoten is er slechts dit te zeggen: geen orgelprofessor of selfmade organist KAN het missen. Geen organist MAG het missen want dit is HET boek voor orgelstudie der Nederlanden. B.D.K.

Winfred ELLERHORST : Handbuch der Orgelkunde. — Benziger Verlag, Einsiedeln, Zwitserland.

« Volkommenheit aber ist keine Kleinigkeit », zegt de schrijver als motto tot het voorwoord van dit boek, en dit is het beste wat men bedenken kan voor de aanvang van zulk een groots werk. Het ligt echter zeker niet in mijn bedoeling de nadruk op dit citaat te leggen in verband met zekere onvolkomenheden waaraan dit werk zou te lijden hebben! Want het boek van Ellenhorst is geweldig volledig, en het is om die reden dat het in onze normale recensie-rubriek niet op voldoende wijze kan voorgesteld worden.

« De Schalmey » zal in een der volgende nummers een artikel over dit onderwerp publiceren. Het Handbuch is onmisbaar voor elke organoloog en zeker voor elke orgelbouwer, doch ieder organist kan er uiterst belangrijke gegevens in vinden nopens het orgel.

Een geschiedenis van het orgel is het niet, in hoofdzaak behandelt het de studie van het modern orgel; stuk voor stuk zien wij dit orgel opstijgen; van de studie der mathematische en physicalische problemen waarop het orgel gebouwd wordt, tot de klankleer, de acoustische vraagstukken... van het immateriële wezen van het orgel naar de materie : het hout, metaal, leder, enz... het pijp-, het mechanisch, pneumatisch en electrisch regeerwerk, de speeltafel, tremulant, zweldoos, vaste combinatie, generalcrescendo, enz. Hier is het orgel, technisch, samengesteld.

De schrijver gaat echter verder en zoekt de geschikte plaats voor het orgel, rekening houdend met kerkbouw en acoustiek. Hij bestudeert de klankbouw bij het concert-, orkest-, kino-, huis- en kultusorgel, de essentie om te komen tot een goed orgel. Zelfs het electronen-orgel vindt hier zijn plaats.

Het «Handbuch der Orgelkunde» is éniġ in zijn genre, het is een œuvre, dat kunnen wij nu reeds met gerust gemoed verklaren, dat, tijdsverhoudingen in acht genomen, behoort tot de grootste en heerlijkste monumenten der instrumenten-historiek. Gregor Klaus, o.s.b., schreef in het tussendeel een geresumeerde historie van de orgelmuziek waarover ook later meer.

Een massa verklarende tekeningen en een keuze van prachtige orgelphoto's dragen er het hunne toe bij om ook de uitgave van dit werk met de meest vleende bewoordingen in de bloemen te zetten. B.D.K.

mixturen

♦ **Roermond** : Henri + Fieny, zeer hartelijk gefeliciteerd! « De Schalmei » verwacht over korte tijd nog belangrijker berichten!...

♦ **Turnhout** : St.-Pieterskerk; Naast kooruitvoeringen van Marinus de Jong, Lode van Dessel, werd ten gehore gebracht door de organist-titularis, Theo Verhegge : Improvisatie op Allerheiligen-introitus, Koraal : O. Durchbrecher aller Bande — Karg-Elert; Preludium en Fuga in mi kl., J. S. Bach; Koraal-improvisatie door de organist.

♦ **West-Vlaanderen** : in het deel van de provincie waar ik de toestand ken is geen orgelnieuws, tenware dit wat volgt, ook « De Schalmei » interesseert :

Ardoioie, het orgel in 1940 uitgebrand.

Tielt, hoofdkerkorgel eveneens in 1940 vernield; in de H. Hartkerk is geen orgel.

Beveren bij Roeselare : goed orgel.

Rumbeke : goed orgel.

Roeselare : O. L. Vrouwkerk. Dringend herstel nodig voor Forrestorgel.

St.-Amandus, zeer slecht orgel.

St.-Michiels, zeer slecht orgel.

H. Hartkerk, heeft geen orgel.

Izegem: St.-Hilonius, een Joris-orgel.

H. Hart, geen orgel.

Kachtem, Forrest-orgel, practisch onbespeelbaar. Er bestaat kans voor herstelling... door een pianostemmer! Zal dit orgel voor altijd verknoeid worden?

Zwevezele, zeer slecht orgel.

Onze correspondent schrijft verder : U zult al dadelijk gezien hebben dat de toestand hier zeer ongewoon is. Het arbeidsveld ligt braak en wacht op arbeiders. De grote oorzaak van deze toestand is het gebrek aan organisten. Is er in West-Vlaanderen gebrek aan goede organisten? Neen, ik ken er genoeg die op een benoeming wachten, doch deze blijft uit. Steden als Izegem, Roeselare, Poperinge, Tielt, Ieper, Blankenberge hebben geen gediplomeerde organisten! »

Onze corr. geeft aan het einde van zijn zeer interessant schrijven nog de verklaring van het woord «Slecht» in bovenstaande statistiek : « Ik bedoel niet dat de orgelbouwer hier steeds slecht werk leverde, doch dat het orgel nu in slechte toestand is door alle mogelijk verzuim van nazicht enz. » « De Schalmei » zal meerdere van die toestanden onderzoeken en de uitslag ervan in ons blad publiceren.

♦ **Elsevier's Weekblad**, Amsterdam. — Uit dit tijdschrift nemen wij een humoristische noot over een orgel-

concert door Prof. Peeters te Londen gegeven. Het artikel is van de hand van Maurice Roelants (11 October '47).

« Onlangs stond zij (Mevr. Peeters) achter haar man, toen hij voor de B.B.C. te Londen concerteerde. Het orgel voldeed zo weinig, dat hij met macht van midde-len moest worden overgehaald om toch te spelen : toetsen, die hun burens meesleurd, registers die grillig waren, klavieren die geen geluid gaven.

— Ik speelde mijn Vlaamse Rhapsodie, waarin het motief voorkomt : Ik zag Cecilia komen. Ik sla het aan: het klavier blijft stom en ik zie absoluut geen Cecilia komen. Het is acrobatie om dan bliksemsnel naar een lager klavier over te gaan. » (Uit : Flor Peeters, de orgelspeler.)

♦ **Aan E. Z. Pypaert** die als Organiste van het Groot Begijnhof te Gent haar jubileum van 60 jaar trouw organistschap vierde, de hartelijkste gelukwensen vanwege « De Schalmei ».

♦ **Den Heer Jos. Vermout** vierde het Jubileum van 50 jaar organistschap. Insgelijks zeer van harte gefeliciteerd en nog vele jaren. St.-Janskerk te Kortrijk.

♦ **Victor Hens**, laureaat van het Lemmensinstituut en Eerste Prijs voor orgel aan het K. Conservatorium te Antwerpen, speelde op 23 November in de St.-Walburgskerk te Antwerpen, en uitgezonden langs Radio Antwerpen, het volgende programma :

Toccata in G.	J. P. Sweelinck
Concerto in g	A. Vivaldi (Eraly)
Concerto III in g	Händel
Fantasia in F	A. Kerckhoven

♦ **Pianopedaal** : de personen die in antwoord op de korte mededeling van het vorig nummer van ons tijdschrift, aanvraag om een pianopedaal te kopen, een voorstel stuurden, kunnen geen antwoord ontyngen van de Redactie, daar de inzendingen daarmede in verband, steeds naar hem gestuurd worden, die de mededeling plaatst. Hij voert dan alle verdere onderhandelingen zelf.

♦ **Brugge** : D. Het is vanzelfsprekend dat wij uw beslissing ten volle toejuichen. Wij meenden echter dat U reeds te Brugge de volledige studies had voleindigd, daarom konden wij U deze raad niet eerst geven. Tot nadere en mondelinge kennismaking.

♦ **Stabroek**: Zeer hartelijke gelukwensen aan dhr. Gust Huybrechts en Vrouwtje! De zeer sympathieke vriend is broer van Lode, gekende organist en pianist. Ook de jonggehuwde is Laureaat van het Lemmensinstituut.

♦ **Hamme** : Beste dank voor inlichtingen. Zijn benieuwd naar St.-Pieterskerk. In St.-Annakerk is geen archief. Verloren gegaan bij de bouw van de nieuwe pastorie op het einde der vorige eeuw.

Hamme-Zogge heeft geen interessant archief, daar de kerk slechts in 1850 gebouwd werd.

♦ **St.-Coletakerk te Gent** : Naklank van het Orgelconcert gegeven door Prof. Peeters, vermeld in vorig nummer. Wij ontvingen uitvoerige correspondenties over dit recital en het nieuw orgel. Ook hadden wij contact met een plaatselijk blad omtrent de critiek er in gepubliceerd « als zou het orgel te licht bevonden zijn voor de

gespeelde stukken. » Waarop wij antwoorden dat het niet de orgelbouwer is die een orgel bouwt voor zekere orgelwerken, doch dat de concertant zijn keuze van werken moet doen volgens de sterkte en dispositie van het orgel. Het is, naar onze bescheiden mening wel waar dat de bovenhelft van het orgel te zwak klonk doch bij vermelding daarvan aan de orgelbouwer, verzekerde hij ons dat alleen de langdurige droogte daarvan de oorzaak was. Wij aanvaardden dit ten volle daar er toen, en nu nog, zeer weinig orgels in goede conditie zijn wegens de uitzonderlijke droogte. Was de keuze der orgelwerken door Prof. Peeters dan niet aangepast aan het orgel? De meningen zijn daarover zeer verdeeld, doch wij stellen de vraag anders: Is het per se vereist dat de gespeelde stukken een zware bezetting krijgen? Waarom zou dat?

♦ **Oosteekloo**: Enkel dit is te vinden in de rekeningen (Rijksarchief): «1689-1691 Item betaelt aen Jaecques Mallesie coster scholmeester ende organist der selver prochie». Er was dus toen een orgel.

♦ **Bouchaute**: 1659, aen Mr Gillies Melans organist... Idem.

♦ **Berchem-Antwerpen**: In de kerk van de H. Lode-wijk, inhuldiging van een orgel van het Huis Alfons Joris, Hasselt; achttien spelen.

Alb. De Witte speelde er:

Preludium en Fuga in Es	J. S. Bach
Prière à Notre-Dame	Boellman
III Koraal	C. Franck

Clém. D'Hooghe:

Toccata en Fuga in re kl.	J. S. Bach
Adagio	J. S. Bach
Carillon de Westminster	L. Vierne
Elegie	Cl. D'Hooghe
Toccata nr 2	»
Improvisatie	»
Toccata uit de V Symphonie	Widor.

♦ **René van der Vorst** speelde einde October op orgel van N.I.R. de volgende werken:

Passacaglia	D. Buxtehude
Choraalvoorspel « Door Adam's val is 't al verdorven »	Pachelbel

Toccata en Fuga in re kl.	J. S. Bach
Fantasia op « Ik aanroep U, Heer Jezus »	Samuel Scheidt
Choraal-improvisatie « Heer, die tot ons kwam »	S. Karg-Elert.

♦ Jammer genoeg konden wij onze lezers niet vroeger aankondigen dat het met spanning verwachte orgelconcert van A. Gaalman te Amsterdam, op 4 November doorgegaan is. Hij speelde werken van Messiaen, de eerste uitvoering van Passacaglia, door R. Escher, en de Sonate voor fluit en orgel, door Frank Martin. (Mevr. Martin-Boeke, soliste.)

♦ **Paleis voor Schone Kunsten**, Brussel: L. Rittweger, organist der Ste-Suzannakerk, trad op als organist-solist in een Concert, gegeven ten voordele van de geteisterden van St-Ghislain en Hornu. De Concertant voerde het Concerto in si be van Händel uit. Waren op deze uitvoering aanwezig: H.M. Koningin Elisabeth, de Eerste Minister Spaak, Gillon, Delattre, enz.

♦ **De Firma Loncke** zal in de loop van het jaar een nieuw electrisch orgel bouwen in de Ste-Suzannakerk te Brussel. 36 spelen verdeeld over drie klavieren. In het geheel zijn 48 registers voorzien.

♦ **Dr. P. J. De Bruyn** in Besprekingen en Berichten «Mensch en Melodie», Augustus j.l., is nog steeds in verwachting naar de uitgave der begeleiding van het Graduale door de HH. Professoren van het Lemmensinstituut. Wij kunnen de geëerde schrijver ervan op de hoogte stellen dat deze begeleiding reeds onder de oorlog gedrukt en verspreid is en dat wijzelf er vele exemplen van naar Nederland brachten.

♦ **St-Niklaas**: Nr. 79: De vraag is, doet U dit drukken op eigen kosten of zoekt U een uitgever die het voor zijn rekening neemt? Brief volgt. Zou ons zeer interesseren inzage te hebben van een of meer werken.

♦ **Mechelen**: D. T. Zouden graag adres uit Zeeland ontvangen, doch u kunt gerust uitstellen tot terugkeer van Professor.

♦ **Ieper**: « De Schalmey » hoeft « gerechterlijk » geen recht van antwoord op te nemen, na oordeel van correspondenten. Kan echter steeds aanvaardden betwiste punten aan de lezers voor te leggen.

TE KOOP AANGEBODEN

VOETKLAVIER, merk « Derdeyn »

Schrijven: Redactie.

♦ **Nic. Zeyen** hield een orgelbespeling te Roermond op 23 November. Het orgel werd gebouwd door de Firma Verschuieren, Heythuysen. Wij komen in het volgend nummer daarop terug.

De concertant voerde de volgende werken uit:

Fantasia en Fuga in a, J. S. Bach.
Noël nr. 10, Cl. Dacquin.
Aria, J. B. Lœillet.
Toccata, H. Andriessen.

Henri Zeyen vervolgde dit programma met:

Dorische Toccata, J. S. Bach.
Herzlich thut mich verlangen, J. S. Bach.
Modale Suite, Flor Peeters.
Gavotta, Martini.

Introdactie en Allegro uit de 1e Symphonie,
Alex Guilmant.

WEGENS TECHNISCHE REDENEN WAS HET ONS NIET MOGELIJK DE INHOUDSTAFEL VAN DE 2 JAARGANGEN BIJ DIT NUMMER TE GEVEN. U ZULT DIE ECHTER ALS BIJVOEGSEL VAN HET Nr. 1 JAARGANG III ONTVANGEN.

gespeelde stukken. » Waarop wij antwoorden dat het niet de orgelbouwer is die een orgel bouwt voor zekere orgelwerken, doch dat de concertant zijn keuze van werken moet doen volgens de sterkte en dispositie van het orgel. Het is, naar onze bescheiden mening wel waar dat de bovenhelft van het orgel te zwak klonk doch bij vermelding daarvan aan de orgelbouwer, verzekerde hij ons dat alleen de langdurige droogte daarvan de oorzaak was. Wij aanvaardden dit ten volle daar er toen, en nu nog, zeer weinig orgels in goede conditie zijn wegens de uitzonderlijke droogte. Was de keuze der orgelwerken door Prof Peeters dan niet aangepast aan het orgel? De meningen zijn daarover zeer verdeeld, doch wij stellen de vraag anders : Is het per se vereist dat de gespeelde stukken een zware bezetting krijgen? Waarom zou dat?

♦ **Oosteekloo** : Enkel dit is te vinden in de rekeningen (Rijksarchief) : «1689-1691 Item betaelt aen Jaecques Mallesie coster scholmeester ende organist der selver prochie ». Er was dus toen een orgel.

♦ **Bouchaute**: 1659, aen Mr Gillies Melans organist... Idem.

♦ **Berchem-Antwerpen** : In de kerk van de H. Lode-wijk, inhuuldiging van een orgel van het Huis Alfons Joris, Hasselt; achttien spelen.

Alb. De Witte speelde er :

Preludium en Fuga in Es	J. S. Bach
Prière à Notre-Dame	Boellman
III Koraal	C. Franck

Clém. D'Hooghe :

Toccata en Fuga in re kl.	J. S. Bach
Adagio	J. S. Bach
Carillon de Westminster	L. Vierne
Elegie	Cl. D'Hooghe
Toccata nr 2	»
Improvisatie	»
Toccata uit de V Symphonie	Widor.

♦ **René van der Vorst** speelde einde October op orgel van N.I.R. de volgende werken :

Passacaglia	D. Buxtehude
Choraalvoorspel « Door Adam's	
val is 't al verdorven »	Pachelbel

Toccata en Fuga in re kl.	J. S. Bach
Fantasia op « Ik aanroep U,	
Heer Jezus »	Samuel Scheidt
Choraal-improvisatie « Heer, die	
tot ons kwam »	S. Karg-Elert.

♦ Jammer genoeg konden wij onze lezers niet vroeger aankondigen dat het met spanning verwachte orgelconcert van A. Gaalman te Amsterdam, op 4 November doorgegaan is. Hij speelde werken van Messiaen, de eerste uitvoering van Passacaglia, door R. Escher, en de Sonate voor fluit en orgel, door Frank Martin. (Mevr. Martin-Boeke, soliste.)

♦ **Paleis voor Schone Kunsten**, Brussel: **L. Rittweger**, organist der Ste-Suzannakerk, trad op als organist-solist in een Concert, gegeven ten voordele van de geteisterden van St-Ghislain en Hornu. De Concertant voerde het Concerto in si be van Händel uit. Waren op deze uitvoering aanwezig: H.M. Koningin Elisabeth, de Eerste Minister Spaak, Gillon, Delattre, enz.

♦ **De Firma Loncke** zal in de loop van het jaar een nieuw electrisch orgel bouwen in de Ste-Suzannakerk te Brussel. 36 spelen verdeeld over drie klavieren. In het geheel zijn 48 registers voorzien.

♦ **Dr. P. J. De Bruyn** in Besprekingen en Berichten «Mensch en Melodie», Augustus j.l., is nog steeds in verwachting naar de uitgave der begeleiding van het Graduale door de HH. Professoren van het Lemmensinstituut. Wij kunnen de geëerde schrijver ervan op de hoogte stellen dat deze begeleiding reeds onder de oorlog gedrukt en verspreid is en dat wijzelf er vele exemplen van naar Nederland brachten.

♦ **St.-Niklaas** : Nr. 79 : De vraag is, doet U dit drukken op eigen kosten of zoekt U een uitgever die het voor zijn rekening neemt? Brief volgt. Zou ons zeer interesseren inzage te hebben van een of meer werken.

♦ **Mechelen** : D. T. Zouden graag adres uit Zeeland ontvangen, doch u kunt gerust uitstellen tot terugkeer van Professor.

♦ **Ieper** : « De Schalmei » hoeft « gerechterlijk » geen recht van antwoord op te nemen, na oordeel van correspondenten. Kan echter steeds aanvaarden betwiste punten aan de lezers voor te leggen.

TE KOOP AANGEBODEN

VOETKLAVIER, merk « Derdeyn »

Schrijven : Redactie.

♦ **Nic. Zeyen** hield een orgelbespeling te Roermond op 23 November. Het orgel werd gebouwd door de Firma Verschuieren, Heythuysen. Wij komen in het volgende nummer daarop terug.

De concertant voerde de volgende werken uit:

Fantasia en Fuga in a, J. S. Bach.
Noël nr. 10, Cl. Daquin.
Aria, J. B. Lœillet.
Toccata, H. Andriessen.

Henri Zeyen vervolgde dit programma met:

Dorische Toccata, J. S. Bach.
Herzlich thut mich verlangen, J. S. Bach.
Modale Suite, Flor Peeters.
Gavotta, Martini.

Introductie en Allegro uit de 1e Symphonie,
Alex Guilmant.

WEGENS TECHNISCHE REDENEN WAS HET ONS NIET MOGELIJK DE INHOUDSTAFEL VAN DE 2 JAARGANGEN BIJ DIT NUMMER TE GEVEN. U ZULT DIE ECHTER ALS BIJVOEGSEL VAN HET Nr. 1 JAARGANG III ONTVANGEN.

Orgelkunst in Vlaanderen

Van verscheidene zijden werd ons gevraagd, het artikel dat onder deze titel in « De Linie » van 10 Oct. '47 (1) gepubliceerd werd, in zijn geheel voor de lezers van « De Schalmey » over te nemen. Om begrijpelijke redenen kunnen wij aan die wens niet voldoen. Wél nemen wij het slotgedeelte, dat kan doorgaan als de gebalde inhoud van het geheel dezer beschouwingen. (N.V.D.R.).

Er is bijzondere nadruk gelegd op een aspect in de orgelcomposities hier te lande, dat wij niet negatief kunnen noemen, doch dat in Vlaanderen karakteristiek hedendaags is en zich vooral uit in onze meest gevierde figuur: Flor Peeters.

Wij hebben geen Hindemith, geen Messiaen, ongeacht hun voorbijgaande of durende waarde; wij bezitten geen persoonlijkheid in dit bepaald milieu, die leiding kan geven aan een nieuw stijlcomplex. Wij kunnen echter gerust naast de meeste landen in de rij staan.

Doch daarom, en daarom vooral, is het nodig dat wij ons schrap zetten tegen een zelfgenoegzaamheid, stuk voor stuk opgebouwd door Toccata's, Fantasieën, Rhapsodieën, Variaties, langswaar onze orgelbeweging, op dit speciaal

terrein, effectvol zal afglijden naar het toekomstige.

Er is een onbetwistbare, angstaanjagend-parallele lijn te trekken tussen de meest beschamende periode uit onze orgelhistorie en de hedendaagse. En het is zeker niet omdat de zuiver muzikale middelen een andere naam dragen, wellicht eruditiever benut worden, dat wij dit feit over het hoofd zouden zien.

De orgelcompositie in Vlaanderen heeft vooral behoefte aan stilte en bezinning, aan inspiratie, aan ideeën. « Allez chercher refuge dans un village nègre... » schreef Delvincourt aan O. Messiaen. (In « De Schalmey » van Juli '46).

BERTEN DE KEYZER.

(1) « De Linie », Amsterdam-Centrum, Rozengracht 133.

KERK en CONCERTORGELS

MECHANISCH

PNEUMATISCH

ELEKTRISCH

DE

Firma J. STEVENS, Duffel

Gesticht in 1840

STELT ER PRIJS OP ALLE ELEKTRISCHE ORGELAPPARATEN,
COMBINATIECENTRALEN en SPEELTAFELS, zelf te vervaardigen !

Alle geestelijke muziek en muziek speciaal geschikt voor onderwijs-
gestichten van eigen en vreemde, van oude en moderne meesters

IS IN EEN DEPOT GECENTRALISEERD.

Bespaart U alle nutteloos rondschrijven!

Laat U door ons voorlichten!

EEN ADRES VOOR GANS HET LAND :

CENTRALE MUZIEKHANDEL

BIJENLAAN, 1 — BRUSSEL

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

K E R K O R G E L S

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electriche Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK

Fa. L. VERSCHUEREN C. V.

ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.

opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.

opger. 1891

TE HUUR

Ook voor U...

zijn BETERE INFORMATIE
en SPOEDIGE BERICHTGEVING van belang.

GE VINDT ZE IN

“De Nieuwe Gids,,

Dagblad voor staatkundige, culturele, sociale en
economische belangen.

“DE SPECTATOR,,

Weekeindblad van « De Nieuwe Gids »
met Kunst- en Cultureel bijblad « Kern ».

’TVRIJE VOLKSBLAD

Katholiek dagblad met de best verzorgde
sportrubriek.

“ OVERAL ,,

Geïllustreerd weekblad voor alle leestafels.

“ KAPOENTJE ,,

Het gedroomde weekblad voor de jeugd.

REDACTIE EN ADMINISTRATIE :

ZANDSTRAAT 13 - 17, BRUSSEL